

ПРЕТПЛАТА
на годину
20 динара
(круна) а на
 $\frac{1}{2}$ и $\frac{1}{4}$ год.,
пола и четврт
те суме.

ЗВЕЗДА

ИЗЛАЗИ
два пута,
10. и 25.
у месецу

Уредништво
Васина ул. 4.

Власник
Павле Маричковић

Свесна 13.
БЕОГРАД 10. Јули 1912.

Уредник
Бранислав Ђ. Нушић

Свет. Стефановић

О Ч И

Ноћас моје очи одоше пут звезда
И однеше собом ноћ и таме њене.
Као мрачне тице с разорених гнезда
Одоше у стране вечно удаљене.

И сад моја душа гледа као јутро
Ново пробуђено, умивено росом.
Ко да ми све сузе Бог сунчани утرو
И богиња зоре облила ме косом.

Велике су моје нове очи сада,
Као насмејано срце младог Пана,
Несито дубоке ко пољубац врео.

Погле, златни прах сунчани на све пада;
Кикот и теглење пробуђених грана;
Расклапа се маглен видик ко крин бео.

Нестор Жучни

ЉУДСКИ ПУТ

У вису негде између два брега
По уској греди пео сам се стравом;
На једном беху усови од снега,
На другом сунца са даљином плавом.

Надамном небо грмело у вису,
Падале муње кроз облачје ширно;
Дубоко доле, у страшном амбису,
Паклено црно море непрозирно.

Осећам силно оштре нокте страха:
Крваво срце кида ми и једе;
Идем по греди, без крика и даха:
Премире душа, мисли ми се леде.

Замном остала сива брда ледна:
Незнања стара, непровидне тмуше;
Животна поља, све иста и једна;
Стари олтари, што се крвљу пуше.

Вере, морали, неизбројни, тмасти,
Сумњиве части, обмане и лажи;
Предамном дивни видик љубичасти,
Лепши од свега, милији и дражи.

И тамо сунце! Око ми га гута.
Кроз плаву нит се сјајни зраци плету.
Небеса блеште. Светло се колута.
О, идем, идем, у ту земљу свету!

О, тамо мора вечно добро бити!
Благослов Сунца дат свакоме створу!
Милује мајка децу своју, кити,
И љуби редом, ни бољу, ни гору!

Ах, желим једно. Само једно хоћу.
Истину само! Истину над свачим!
Идем! Кроз борбу, болове, самоћу!
Премирем од стра и бијем се с јачим.

Кад гледнем горе, мозак ми се врти,
Ко да ме неко грозном силом свлачи;
Погледам доле: сасвим близу смрти!
И полак ми се ума посумрачи!

Тад ми се чини, да ме тога трена
Безбројно руку за подгрлац стиска;
И ја се гушим, а крвава пена
Врућа на уста бије место вриска.

Знојим се, тако, грлим целе ноћи;
Трзам и бијем, отимам од града.
А дан кад сване, збирам опет моћи,
Чврснам и душу очистим од јада

И кренем даље. А ноћ свака тежа.
Све већи ужас и муке све јаче.
Вај, моја крви, младина и свежа,
Страшна те слутња смртно морит заче!

Да стигнем тамо, сав живот би знао,
Све би ми тајне откриле свој вео;
Да натраг пођем, у бездан би пао,
Смождио душе своје сваки део.

Кад јутром Сунца видим, како блисну,
Тад моје наде кликну муке нове;
А старе сумње сатру се и свисну,
Да их у ноћи нов страх изазове.

И хује дани, а ноћи се кобе;
Промичу доба, Вечност губи меру.
Небеса грме. О, да л' ће да здробе
Тајне још једну душу и да здеру?

Идем по греди. И срж ми се дрма.
Ко ћук у ноћи, на ме мотри Време.
Замном се тресу доље, брда стрма.
Грови ретко надамном занеме.

Оставих земље студени и снега,
Где живот ропски јауче и стење; —
Над страшном бездном између два брега,
Под самим небом дух се сунцу пење.

ПОД СТАРОСТ

Кад се упознао с њом, а то је сасвим случајно било, она му се јако допала. А она му се није толико допала ни по томе што је још била млада, ни по томе што је била лепушката, ни по томе што је имала лепе косе и дражесне форме. Она се њему допала готово искључиво по скромности својој која није била (такав је упечаток она учинила на њега) ни извештачена, па, према томе, ни усиљена.

Он је био, по срећи или слепом случају, велики господин, а она обична раденица. Он удовац, она девојка.

Да је увек реда у природи и да је увек логике између штети и требати, ово познанство са њом требао је учинити његов најмлађи син а не он.

Али пошто увек нема реда у природи, нити логике између штети и требати, то се десило овако како смо казали.

*

Намера за зајам и осећај допадања, ако се не реалишу, претварају се у једно велико којешта.

Само овде није био тај случај.

Она се њему предала, и то је учинило да му се још више допадне. И све је имало своје поступности: допадање се прво претворило у нежну пажњу, после се та пажња почела показивати у манифестацијама нежног пријатељства, док се убрзо све то није слило у сталан и неодољиви осећај чежње за њом. (Ваљда само мајка тако силно воли као што је он њу заволео? Благо старости кад се на њена погрбљена плећа спусти тешка, али мека и топла рука љубави!)

*

Она није више сирота раденица, већ интимна пријатељица по случају или по срећи великог господина.

И његовој срећи нигде краја!

И та је срећа у толико већа, што њена допадљива скромност није ни у колико измењена.

„Век сам провео у уверењу да су жене у начелу рђаве, и одједном какво разуверење! Значи да се мени досад није ни дало да познам у истини добру жену, — утеху, радост и срећу човекову...“

Тако је он размишљао и утврђивао се у намери да акт те своје среће и озваничи.

И рашчу се о тој његовој великој намери.

*

— Чујем да хоћеш да се жениш? — питао га је један од блиских му другова.

Он је смицао раменима и смешкао се.

— То је све лепо, само да није доцкан?

Он је смицао раменима и смешкао се.

— Најзад, твоја је ствар, само се треба размислити о избору... Ако женидбом човек у опште направи грешку, ту грешку прво треба потражити у избору жене... Има срећних женидаба које су ипак у моралном погледу врло несрећне; и о томе ваља размислити...

На све то он се само блажено смешкао.

И таквих је разговора бивало повише, али се он на њих само блажено смешкао.

*

После су му почела стизати анонимна писма. Она су га љутила, једно по томе што су анонимна, а друго и главно по томе што су рушила једну цркву која је за свој темељ имала његово срце. Међутим нико ни сањати није могао, он најмање, да се религија љубави највише снажи баш онда кад јој цркву рушиш! У осталом, зар би и идолопоклонство трајало тако дуго, да идоли нису брутално рушени?

И он намрзну људе. Изгуби веру у пријатеље. Оста без друштва.

„Господине, не тиче ме се ствар ваше женидбе у начелу. Не тичете ме се ни ви лично. Можете се и обесити, и камо среће, кад сте такви, да то и учините, то ми је сасвим свеједно, али је срамота да се са тако високог положаја толико заборавите, да за жену узмете једну просту блудницу. А да је она таква, то ће вам најбоље посведочити Христифор поштар, који је на претпоследњој етапи у њеној љубавно-блудничкој каријери. За њим сте ви, а ко ће за вама доћи, то нећу да нагађам. Могао бих вам наређати још читаву поворку њених љубазника, али сматрам да је то излишно“.

Тако је гласило једно анонимно писмо.

И расплака се човек од муке. Разболе се од туге.

Ко шта ради, он само мисли о томе.

Показао би јој то писмо, али је толико воли да му је жао.

Не верује свету, свет је завидљив и пакосан, али више не верује да и даље може издржати тако, све тајећи у себи.

И дође крај томе мучењу.

— Слушај! — рече јој он једног дана. — Хоћу да ми кажеш нешто, али само чисту истину... Не могу више да издржим овако!

Она га упитно погледа

После подужег ћутања, јер се још борио у себи, он јој рече:

— Ти си стајала у љубавним односима са Христифором поштаром?

— Јесам — рече она хладно.

— У љубавним односима?!

— Јест — рече она покајнички.

Затим наста пауза која је била мучна и за њу и за њега.

— И, осем њега, још са многим другима? — једва изговори он.

— Не! — рече она одлучно. — То је лаж! То је проста и гадна лаж!... Исповедам ти се као пред Богом: проста и гадна лаж!

И онда се заплака и дуго је плакала.

— Значи да си и ти њега волела? — промуца он.

— Не!

— Сад тек не разумем ништа...

— Слушај! — плану она. — Ако ме заистински волиш и ако си заиста у мени нашао своју срећу, више ми са таквим питањима не излази пред очи!... Довољно је што се кајем, а ако ти је и то мало, онда ме остави и иди!

И опет бризну у плач, у плач горак и очајан.

И размекша се душа његова.

Довољно му је то, каје се што је тај разговор и почињао, али га нешто изнутра још непрестано копка и подстиче.

— Али сте се ипак љубили? — рече он као стидећи се толике радозналости.

Она га оштро и прекорно погледа.

И онда оде од њега и остави га у таквом стању, у каквом се он дотле никад није осетио. И мило му, и жао му, и тишти га нешто неодређено, нешто непроверено, нешто сумњиво.

*

И заиста више о томе нису говорили, и венчали су се, и он је стављен у пензију, и почеше заједнички живети у повучености и миру.

И живе лепо, али као да зла судба његова није још одиграла сву игру своју...

*

Она је у бањи. У осталом, каква би то госпођа била и каква дама, да није у бањи!

Он је код куће. Чува кућу и прижељкује дан њеног повратка из бање.

Али једног дана писмоноша донесе једно писмо. Писмо је било из Параћина, гласило је на његову адресу, али са додатком да је за њу.

И то га писмо доведе у искушење.

Копкала га радозналост да види шта је у писму, али је налазио да није у реду читати туђа писма. После нађе, и сасвим логично, да то и није туђе писмо. Зар између супружника који су се из љубави узели може бити нешто туђе? Зар се тајна, па ма каква она била, може утнути у тесне споне једног таквог брачног пара? Не. Ни за туђе ни за тајну ту просто нема места... И поврх свега тога још један чудан и неразумљив предосећај: као да је припаљену бомбу прихватио, тако му се учинило кад је то писмо примио од писмоноше!

И отвори га.

Чита га, а хладан зној га облива. Чита га поново и сав се тресе као у грозници.

Је ли то каква глупа шала, или је каква срачуњења пакост? И ко то сад налази рачуна, или само простог задовољства, да у његов миран живот уноси толико динамита?!

Чита га и по трећи пут. Руке му се затресосе, писмо му испаде из руку, и он се, малаксао, спусти на столицу.

Дакле, није ни глупа шала ни срачуњена пакост. — Једна сирота жена из Параћина, која је тек сад чула за срећу његове брачне половине, моли је да повиси месечно издржање малишану кога је она од његове жене примила на чување! И она даље вели да је тај малишан здрав и напредан и да је глава одсечена његов жалосни и срамни тата, који за њ неће ни да чује...

Страшно.

Малишан... месечно издржање... тата...

Притискује следе очи. После притискује узнемирено срце. Најзад притискује теме. Очајно стање.

Три дана и три ноћи само о томе мисли, али ништа да смисли. Да ли је већ луд, или ће тек излудети? Мисли, страшне мисли! Али шта је за све то крива сирота жена из Параћина, шта несрећни малишан?!...

Ред је да жени пошаље то ужасно писмо и поруку да му се више не враћа. И он би то радо учинио, али осећа да не може. Па ипак треба нешто радити. — — — — — Лежи на леђима, очи му отворене, али он не зна ни да лежи на леђима, ни да гледа... И седе на брзи воз и крену у бању. Само та

наша железничка управа као да и нема појма о брзом, или се то њему тако чини што му се жури. Једи га то, али му се тај јед претвори у прáви бес кад са железнице нормалног колосека пређе на железницу уског колосека. „Ово је којешта. Ово више није ни играчка. И корњача брже путује од овог жалосног воза који срамоти смисао саобраћаја“. Тако он у себи говори и осуђује људе који се државом титрају као маче шишарком. Говори тако, а да је у нормалном расположењу, можда не би тако говорио. Онда би можда мислио да држава само дотле и има смисла, док представља лопту којом се чиновници на доколици шорају... И стиже у бању. Већ је у женином стану, али ње нема у стану. Још и то! Па то је ужас над ужасима... Појури да је тражи, и нађе је на шеталишту. Још је срећа што је не нађе у пратњи каквог бањског кавалера, без којих се, као и без мува, не дају замислити бање. Нађе је саму. Она се усхити, ма да се по свему изразу њеног лица дало закључити да је то изненађење непријатно дира.

— Немој се усхићавати — рече јој он хладно и не пружи јој руку. И одмах јој предаде писмо. — Нисам веровао нашим поштама, зато сам ти га ја лично донео...

Она отвори писмо, прочита га летимично и клону. И пала би да је он не придржа.

За бању догађај. И тек у стану женином би оно што је у ствари прáви догађај. Лом, окршај.

— Дошло је да се гине! — кипео је он. — Ја сам преварен! Ја сам стидно и срамно преварен!

— Истина је, све је истина — јецала је она покајнички. — Кајем се... опрости... грешница сам, али ћу те ускоро опростити свих страдања... Тако ми очњег вида, опростићу те!

И онда се поче бусати у прса и косе чупати.

— — — — — Али шта је то: ето и он плаче!

И он тек тада опази да лежи на леђима и да отворених очију сања. И опет притискује следе очи, и опет притискује узнемирено срце, и опет притискује теме. Очајно, потпуно очајно стање.

„Судбина — шапуће он — судбина и ништа више... Нећу у бању, нећу јој ни писмо слати, нећу јој га ни показивати, јер на што све то?! На што?! Је ли тим шта поможено? Поправља ли се тим грешка у њеној страшној прошлости? Извињавам ли себе због заблуде коју бих само младости својој могао дуговати? Не.“

И онда даље размишља о томе како ће ту ствар да затаји од ње. „Моја женидба њом, то је моја милостиња према њој. Па зар да јој та милостиња преседне?! Истина, ја сам преварен

од ње, али зар нас мало на улицама просјаци варају, па зар да им та наша милост, на преваран начин изазвана, преседне? Не треба. Довољно је само то што они сами знају да су лажни просјаци, да су варалице. Зар је то мала душевна тегоба?!"

И онда још даље размишља о томе. Боли га, кињи га, унижава га све, али се труди да то све философијом ублажи. И као да по мало налази утехе у тој философији!

Одједном опет заплет. „Лепо, лепо, да и затајим ово писмо, жена из Параћина писаће јој друго... Да пошаљем што се тражи сам, без њенога знања, онда то треба редовно слати. Да не пошаљем, то ће највише осетити тај несрећни малишан; биће кињен и мучен. А шта је он крив за све то?!... Али шта сам и ја крив, и који је то закон који би ме упућивао да се старам о светској деци?!... Па ипак... Нека копрена тајне покрије моје домаће спокојство, па сам ипак много учинио...“

И учинио је све и чиниће све, али под условом да то његовој жени не сме доћи до ушију. Јединствен филозоф!

*

Госпођа се вратила из бање и пуна је прича о бањском животу који мало личи на посведневни живот. Прича о томе, али се и жали што је бањску сезону у осами провела, и под претњом наговештава да јој је то први и последњи пут да у бању оде без њега... И он је с пажњом слуша.

И трпи, стојички трпи, и све се више мири са судбом. А на дну срца ископао дубок гроб и у тај гроб спустио писмо са онако страшним откривењем.

*

Једног јесењег дана по подне седи он са својом женом под хладњаком и разговарају као муж и жена о томе шта још у кући треба приновити, а врата на авлији отворише се и пред њима се нађоше једна баба и једно мало женско дете. Баба је очевидно у жалосном стању, а и дете још у жалоснијем; држи се баби за скут и дркти. На њему је све од крпа укројено, по лицу и рукама краставо је, косица му је тако ретка и тако запуштена као да од рођења није никад више окупано. И слабо је, јасан знак сиротињске хране и оскудице најскромније неге. Па је и плашљиво, управо дивље. Гледа, али то није гледање, то је звераче. Сиротиња враћа људе у дивљаштво...

Сцена једна ужасна: он је збуњен, јер нешто инстинктивно слуги; жена је бледа као смрт и разрогаченим очима гледа у дете, а усне јој, модре као чивит, дркте; и баба ништа не говори, — чак ни Бога није назвала кад им се са дететом приближила.

И жена паде у несвест и пена јој удари на уста. (То јој је први пут у животу да заистински падне у несвест.)

— Торњај се одавде! — дрекну он на бабу, скочи на ноге и хтеде је јако-стиснутом песницом ударити у главу. — Све видим и све знам!...

Па и њему свест мрче, те посрну и сурва се поред столице на земљу.

Кад су она и он дошли к себи, не смејући једно другом у очи погледати, бабе више није било ту, а дете је седело на земљи пред његовим ногама и плашљиво прстићем пипкало његове везене папуче.

Зар и то?! — јукну он, и поново му мрче свест

— Опрости грешници тешкој! — завапи она кроз сузе и према њему очајно склопи руке.

Али он то и не чу и не виде.

*

Одболовао је тај душевни потрес и о концу је остао при свести. И физичко здравље је тим доста пореметио, али се ипак још прилично држи на ногама. Тешко излази душа рођена за патњу!

И живот у њиховој кући тече мирно, и ако не за њега пријатно

И девојчица је међу њима, само више и не личи на бедно детенце које им је она тајанствена баба довела. Сад је као анђелак; дали га у дечје забавиште. Сад га већ зове и татом!

Али је ствар и чудновата и невероватна да се они још нису објаснили поводом појаве тога детета у њиховој кући! Његова философија живота у толикој мери је ојачала, да је он у самоме себи нашао и објашњења и утехе. „Сирота девојка, плен неваљалства“ тешио се он. А она је у толикој мери постала због тога пажљивијом према њему, да се та пажња врло често пута претварала у нежност, пред којом, као руком однети, ишче-завају и најљући душевни болови.

И о писму из Параћина још се нису објаснили! А то је неминовно било очекивати бар у тренуцима које је он преживео поводом појаве овог детета у њиховој кући. Његова философија живота нашао је за најбоље да једном малишану кришом шаље повишетак издржања и да копреном тајне о писму из Параћина све више обмотава, ако не свој душевни, оно бар свој домаћи мир.

И Бог један да зна докле би то тако ишло, да му се ускоро не деси нешто, што је, после свега овога, најмање могао оче-

кивати; да му се не деси ствар која је и по форми и по карактеру била и сувише компромитујућа.

Зову га у полицију.

Шта ће он у полицији! Каква посла он може имати с полицијом и полиција с њим?!

Примио позив и само о томе размишља.

И оде по позиву.

Чиновник, код кога је тај званични предмет био на раду, примио га је врло лепо, управо онако, како то и доликује високом положају који је он до скоро заузимао у државној служби, али се нешто снебива и прави израз лица као да би хтео да му се због нечега правда.

И најзад му, после учтивог разговора који није имао никакве везе са ствари због које га је звао, предаде предмет и нађе згодан изговор да га остави самог у канцеларији.

Он узео предмет и отворио га, али, за дивно чудо, предосећај му исти онакав као кад је од поштоноше примио оно писмо из Параћина: као да је припаљену бомбу узео у руке, и ништа мање.

Први акт у томе предмету било је саслушање једног фијакериста из Ниша, и оно је гласило:

*Рађено 17. Септембра 19..... год.
у Нишу.*

Данас предстале начелству нишком (име и презиме) фијакерист овдашњи и изјави:

Мени је пре кратког времена умрла жена, те сам тако остао сам.

Код мене се нашло једно мушко дете од три године које није моје.

А то мушко дете код мене се нашло на овај начин. Пре три године, кад сам с колима био на железничкој станици да дочекам пиротски воз, добио сам у колима једну путницу коју сам требао одвести у варош. Кад је ушла у кола, ја сам је упитао куда имам да је возим, а она ми је рекла да ће ми казати. Кад смо у варош ушли, ја јој се опет обратих с питањем истим, на шта ми она само рече: „Вози ме куд знаш“. Мене то збуните задржим коње. „Вози ме твојој кући, платићу“. Ја сам још стајао у недоумици „Вози ме слободно и немој ништа сумњати. Ја сам девојка и не могу у гостионицу. Само поте-

рај брже, јер се нешто не осећам добро“. Ја се сагласим с тим и одвезем је својој кући на преноћиште. Кажем жени све шта је и како је и одем да испрегнем и намирим коње. Али тек што сам почео коње распрематити, моја жена дотрча уплашена и рече ми да се путница породила. Мука и невоља. Сву ноћ нисмо тринули. Тешко ми што сам ограисао, а видим да је и жени много криво. Најпоследње се сложисмо у томе, да је тако зар божја воља била. Сутрадан ја известим власт о томе. Има моје саслушање ту. И писар полицајски дође те је саслуша. Она је на саслушању рекла да је жена неког учитеља из пиротског округа, да је у Прокупље пошла у госте и да је порођај задесио на путу. Па је још молила да власт извести њеног мужа о томе. Видим ја да ту није све чисто, јер је мени казала да је девојка, али ћутим и ником не казујем ништа. А погрешно сам што сам ћутао. После је власт учинила своје, али се показало да је лаж што што је она изјавила. Кад су хтели да је узму на одговор за обману власти, она је побегла, а дете је остало у нашој кући. Те муке и те невоље са тим дететом, то ћу и мртвима причати. Главно је да је дете остало код нас и да смо га ми чували и неговали. Ја то дете волим као своје, али шта да радим с њим сад кад ми је домаћице нестало! А детету треба неге.

Изјављујем код власти да сам разабрао ко је мајка томе детету и молим да се дете упути мајци. Она је сад жена — — —

Даље је у саслушању стајало чија је жена мајка тога детета, као и то да фијакерист не тражи ништа за свој дотадашњи труд.

Стајало је то, али он до краја није могао саслушање прочитати. Смучило му се, и кад се учтиви писар вратио у канцеларију, затекао га је где у готово несвесном стању плаче...

*

И то је одболовао, и у мало што главом није платио.

Али то више није онај човек који је некад био; чак није ни сенка тога човека. Неки веле да би боље било да је и умро. Боље би било, веле, јер га тако и тако више не сматрају за живог...

*

И благодарећи његовој философији живота, код њега је сад и малишан из Параћина, и девојчица коју му је она баба довела, и мушкарац од фијакериста из Ниша. Сви су ту и сви га зову татом. А на његовом темену нема више ни влакна косе, у његовим вилицама нема више ни једног зуба, у његовом лицу ни капи крви. Само нешто, чега у изобиљу има, то су менице.

А госпођа се још доста добро држи и не престаје интересовати се за мишљење млађих лекара о своме здрављу.

Ето, за ову бањску сезону отишла је опет у бању, али сад у страну бању; тако су нашли за добро неки млађи београдски лекари.

А он је, као добар домаћин, остао код куће, да чува кућу и децу која га татом зову и да прижељкује дан њеног повратка.

Баш синоћ видео сам га где из „Сабље“ у Фишеклији излази. Купио за грош паприкаша, држи под пазухом један хлеб и хита кући да са својом добром дечицом смочи ту вечерицу.

Умрећемо сви. Умреће и он, и свет ће заборавити све шта је у овој причи речено и шта у њој није речено.

Paul Déroulède

ДОБРО ПРЕНОЋИШТЕ

„О добра стара, шта радиш тамо?
Остави ватру, — дођи овамо!
Овде је таман добра топлота.
Штеди свој огрев, жено сирота,
Није ми зима, сух сам иначе.“

Ал' добра стара не слуша ништа,
Већ меће држа преко огњишта:

„Греј се, војниче, греј се, јуначе!“

О, добра стара, сит сам. Остави!
Само за себе сточић постави!
У логоришту ја сам већ јео.
Но, скин' ми, бако, тај чаршав бео!
Чаршави луксуз војнику значе.

Ал' добра стáра за то не хаје,
Чашу ми пуни, хлеб ми додаје :

„Узми, војниче, узми, јуначе ! —

О, добра стáра, махни се тога !
Какве простирке, тако ти Бога !
Где ти је штала ? Моја је жеља
Да ми у слами буде постеља ;
У њој ћу спават ко сред палаче.

Ал' то не слуша старица ова,
Простирке меће, већ је готова :

„Лези, војниче, лези, јуначе !“

Зора је. Крећем у место ново.
„Сад, збогом, стáра!..“ Но, шта је ово
Торба ми тежа но што је била...
Ах, добра жено, ах, бако мила,
Зашто та пажња, поклони сви ?

А добра стáра зборити узе
Пола кроз осмех, пола кроз сузе :

„И мој је дечко војник ко ти !“

Catulle Mendès

Л А В

Ма да девојка јоште, хришћанка беше смела,
Паганском лажном богу није се клањат' хтела ;
Стално је била чврста, одана својој вери,
Те зато претор рече : нек је растргну звери !
Но како млада беше, ко љиљан чедних груди,
Јер се стидела увек погледа страсних људи,
Нађоше едикт неки, по ком девојка хола
На губилиште своје мора изићи гола.
Гола, расуте косе, анђелски дивног ока,
Она у циркус уђе...

У четир нервозна скока

Лав један грдан, страшан, радосно рикнув таде,
Из своје избе јурнув и жртву њушкат стаде;
И с љубомором чудном гледаше маса цела
Ту гладну риђу њушку крај белог женског тела,
Свет је успијо усне... — о, гнусни приказ блудни —
Као за ујед спремне, или за пољуб жудни.
Она је косом крила свој женски облик дивни.

Међутим, лав подмукли, крволок инстинктивни,
Рашири чељуст страшну, над жртвом бесно зину...
— „Лаве!“ — девојка викну...
И, сместа, у прашину

Лав се испружи, леже, не хтевши ни да крочи,
И, пред девојком голом, понизно затвори очи.

Louis Ratisbonne

ЖЕЉА ЉУБИЧИЦЕ

Када је Флора, краљица цвећа,
И љубичицу саздала била,
И кад јој дала све најнежније
Најлепше боје из свога крила,
И нежан узраст малог лептирка,
И израз благе, дечје ведрине,
И онај мирис опојно — слатки
Који ко амбра заносна тече
Те је издаје чак из даљине, —
„О, дете моје!“ — Флора јој рече —
„Да ли би могла још што додати
„Твом рајском чару, Љубице мила?“
А цвет ће скромно: „Дај ми, о, Мати,
„Малчице траве, где бих се скрила!“

Вој. Ј. Илић-Млађи

Милорад М. Петровић

С Е Н К Е

5.

Мрави.

У једном мравињаку живели су мрави. Они су сваког дана доносили храну и спремали зимницу. Под теретом великих комадића мрва, они су посустајали, падали и опет се дизали и вукли себи храну за дугу и несносну зиму.

То је све посматрао један мравојед. Дуго је он посматрао ситне, вредне мраве, и кад осети глад, приђе гомили скупљених мрва и поче их својом сурлом привлачити и јести. Кад се наједе сит, он се испружи, и поче размишљати: „Ови су мрави сигурно за то и створени, да мени довлаче храну. Како су бедни ти створови, па и покрај свега тога, канда има међу њима ленштина. Колико пута, њих по неколико удруже се, и вуку једну једину мрвицу. Мораћу да их казним, и да им покажем бич, па да видиш, како ће се они провреднити.“

Кад мрави видеше, шта је непријатељ урадио са њиховом храном, окупише се око начете гомилице, и дуго су већали, како да заштите своју мучно стечену храну.

Мравојед је слушао њихов разговор и посматрао ужурбане мраве.

— Ови се канда и буде, рече он. Ах, казнићу ја те бунтовнике. Мало им је, што им указујем своју велику милост, те им штедим животе, који су тако незнатни, и који ме не стају ништа, него још и ропћу. Упамтиће они мене зацело, само док се мало одморим.

И једнога дана, кад мрави бејаху на окупу, пружи он своју сурлу и поче их немилице таманити.

Мрави кад осетише велику опасност, скупише се у гомилице, и кад он у један мах испружи своју сурлу, да привуче свој плен, загушише је, и стадоше га страшно штипати и уједати. Он је се бранио, али узалуд. Сићушни мрави рашчупаше га најзад на комадиће.

Мољац.

У књиге једног песника завуче се један мољац. То је било у вече. Код песника беше дошао велики број пријатеља, и они разговараху весело и живо. На једанпут све се утиша. Песник узе своју најновију, још необјављену збирку песама и поче једну по једну песму читати. После сваке песме орио је се пљесак, похвале и клицање песнику.

Мољац је све то слушао и гледао па помисли:

— Овај мој газда, мора да је некакав врло паметан човек, кад га тако уздижу и хвале. И та његова памет извире из оне малене књижице од неколико листића, што их је онако немарно мало час бацио на сто. — И њега обузе чежња, да и он буде паметан. — Показаћу ја мојим мољцима, где је права памет, рече он.

Дубоко у ноћ, песникови пријатељи се разиђоше. А кад се све умири, мољац измиле из свога лежишта и дође на сто песников. Увуче се међу листове оне мале књижице стихова, и поче их халапљиво грицкати.

— Да, да! Ја осећам да сам већ паметнији, говораше он у себи, и грицкаше даље, а његово малено тело све се више надимаше.

А кад свану дан, песник узе своју књижицу песама, и поче да је разгледа, али кад преврну један лист, он опази, да је нагрижен, а на њему са последњим залогом у устима лежаше мољац — али мртав. Његово слабачко тело беше препукло, и он своју халапљивост беше искупио својим животом.

Стефан Жеромски

ИСКУШЕЊЕ

Најмлађи син Светле Госпође Лосе Кшивосон-Наславске посветио се духовничком позиву. Од детињства је показивао необичну љубав према молитви, био тих, покоран, необично озбиљан и побожан. Васпитавао се у Риму под надзором далекога рођака — кардинала и тамо је свршио семинарију а једва му је било дванаест година. Пошто се није могао због

година закалуђерити, дошао је у отаџбину први пут од како се био ошишао и настанио се у мајчином дому.

Сместио се у једној собици на углу, празној и влажној као тамничка ћелија, спавао на земљи, постио без прекида, читао латинске књиге, — па се ваљда чак и бичевао ноћу, и носио под сивом искушеничком мантијом кострет. Био је неисказано добар, благ, и несносно скроман; праштао је увреде.

Ишао је на прстима, као да под ђоновима од сандала има неке тајанствене опруге које чувају од земаљске прашине, — говорио језиком нечувено библијским, избегавао људе, шапутао молитве кад види сељачке девојке.

Свакога дана је пред свануће напуштао стан и одлазио у поље. Тамо је најлакше могао налазити имена за Творца, тамо је падао у највеће екстазе. Стазицом утапканом кроз бескрајну њиву жита, пео се он на брдо, на коме је у хладу јела била шумска капелица упола обрасла маховином.

Данас је ишао као и обично. Предео је био још у ноћној помрчини, и ако се на истоку беласао освит. На коленцима житних стабала висиле су крупне капље, од њих је била оквашена стазица, под њиховом тежином повијало се класје. Жито, слабо осветљено осветом, као велики талас, полетело ка брду чак до шуме, у коју је улазило појединим клиновима. У ваздуху се осећао мирис земље и жита које је дозревало, мирис који изазива у човеку осећање снаге, здравља и младости. Оштар, влажан дах шуме осећао се отуда, из оне тамне дубине великога дрвећа, по чијим се врховима почела разливати осветова светлост. Искушеник је ишао лагано, лено, превлачио руком преко класја. Испод ногу су му узлетале шеве и препелице и падале мало даље у жито, као камење.

Освит је прелазео у светлост, растао као пламен, обасјавао пуко-тине, јаруге и завојице у црним облацима, који су лено лебдели над шумом. Столетне смрче, које су красиле врх шуме, изиђоше из мрака неочекивано велике и величанствене, као жреци словенски. Њихове су се гране одбијале од плаветнила небеског као руке пружене сунцу које се рађа.

На једанпут преко земље пређе огроман талас: — то је ђув ветра, гласник освита, слетео са смрчних грана, објављујући биљу, трави, житу: сунце!

Чинило се да је земља устрептала, да јој почиње куцати срце. Затим је и ветар склопио крила и завукао се у простор који је мирисао на смолу, траву и жито. Наста часак мртве тишине, дуге и добре, наста онај тајанствени минут предосвита, кад биље сагорева сав угаљ што га може сагорети...

Искушеник упро поглед у зору. Молитвене речи излазе му из срца

кроз уста, као што излази смола кроз кору борову, кад дође пролеће. Он стиже до капелице, отвори врата од полутрулих дасака и паде ницице раширених руку пред лик спаситељев, невешто насликан руком простаковом.

Душа му је, чинило се, побегла са земље к ногама Божјим. Још часак па ће му са зеница пасти скрамниц? слепила, угледаће лице Превечнога...

Наједанпут одјекну несташна, скоро брутална песма сељачка:

„Ти не гази ситну траву росуљу,
Упрљаћеш своју белу кошуљу...“

Овој песмици одговори други, женски глас из даљека:

„Што је тебе за то брига, човече,
Опраћу је на потоку довече.“

Младић се диже са земље и стаде на праг од капелице. Угледа вискоскога момка у кошуљи, босога, у сламном шеширу, где крчи на рубу шуме. Ова момчина је будаком вадила из земље корење, обмотавала руке гранчицама и вадила жбуње заједно са грудвама земље. Стазицом је ишла девојка и на леђима носила бреме траве. Скут од сукње задела за појас, широка јој се рамена скоро састављала под теретом, само је главу, повезану црвеном марамом, подигла и гледала тамо где је радио момак. Кад стаде на завојици стазиној, копач јој препречи пут, одреси јој узице са груди, скиде бреме на земљу... Она га је одбијала рукама, смејући се.

Искушеник заклони очи рукама, али му за часак руке спадосе на глас нове песме, коју је певало обоје и која се одбијала од шуме... Шума је, као затегнута струна, трептала од силине ова два гласа.

„Играла се риба по каналу,
А девојка по туђем атару.
Ој, девојко, у кошуљи танкој
Вол'о бих те раставити с мајком.
Боље с мајком но с кошуљом танком.“

Ишли су на ниже, кроз жито које им је допирало до глава нагнутих једна другој. Те су се главе сјајно одбијале од жућкастога жита, обасјане бакарним, огромним колутом сунца које се помолило изнад брда. Ишли су дуго, међама, докле их жито потпуно не сакри.

Из склопљених очију искушеникових капљу сузе, и он крши руке узбуђено... На уста му навиру незнане речи, које призивају по имену љубавну чежњу и молбу.

Он их сузних очију говори привиђењу, дугих витица девојачке косе, које излази из неке пештаре и засењује му очи. У њему се јавља нека сила незнана, неодгонљива, наметљива, моћна, чудовишно слатка, и вуче га у далеку незнан. Дивља слобода душе раскинула везе па, као млад коњ, хоће да полети бесним трком...

С пољског Л. Р. Н.

КОД КУЋЕ

— Григоријеви долазише за неку књигу, но ја им рекох да нисте код куће; поштар је донео новине и два писма...

Долазите баш као поручени, Евгеније Петровићу. Ја бих вас молила, да обратите мало пажњу на Серјожу. Данас је ево већ трећи дан како примећувам да пуши. Кад сам га саветовала, он је по обичају запушио уши и врло јако запевао, да не би чуо мој глас.

Евгеније Петровић Ђиковски, прокуратор окружног суда, тек што се беше вратио са седнице и скидајући у свом кабинету рукавице погледа на гувернанту која му се допадала и насмеја се.

— „Серјожица пуши"... слеже он раменима. — „Могу замислити какав изгледа тај кепец с цигаром. Но збиља... која је њему година?

— „Седма“, Евгеније Петровићу. „Ја видим, Вама то изгледа незобилно, али у његовим годинама то је врло штетна и ружна навика. Рђаве навике треба искорењивати у самом зачетку.

— „Имате право. А одакле он узима дуван?“

— „Из Вашег стола“.

— „Зар?!... Кад је тако пошљите га овамо.“

— По изласку гувернанте, Ђиковски седе у наслоњачу пред писаним столом, затвори очи и поче да мисли. Замишљао је свога Серјожу, са некаквом огромном, од аршина, цигаром, у облацима дуванског дима и ова карикатура примора га да се осмехне; у исто време, озбиљно, забринуту лице гувернанте, изазва у њему успомену на давно прошла, готово заборављена времена, када је пушење у школи и дечијој соби уливало педагозима и родитељима неки непојамни и чудновати ужас. Доиста било је ужасно: децу су не само немилостиво тукли, већ и из гимназије истеривали и загорчавали им цео живот, премда ни један од педагога и очева није знао: због чега је штетно и преступно пушење. А паметни људи нису ни покушавали да војују са пороком кога нису схватили. Евгеније Петровић сећаше се свога директора гимназије, веома добродушног и образованог старца, који се толико уплашио, кад је затекао гимназисту са цигаром у зубима, да је сав побледео и одмах сазвао ванредни професорски савет, који је осудио кривца на искључење из школе. Вероватно таква и иста је и школа живота. Уколико је неко зло неразумљивије, у толико се ватреније и грубље људи боре са њим. Затим се прокуратор сети још двојице-тројице који су истерани из школе,

сети се њиховог доцнијег живота и тада је схватио да казна врло често доноси више зла, него и сам преступ. Човечији организам располаже способношћу да се брзо прилагођава, навикава, саживљује са ма каквом атмосфером; да није тога, човек би осећао сваког тренутка како његови свесни поступци имају врло често неразумну основу и како врло мало истинске правде и уверености има, чак и у таквим пуним одговорности положајима, као што су положаји: педагога, правника, литератора... И сличне лаке мисли брзо му пролажаху кроз главу и тек, као узгред, свраћаху у његов заморени мозак и комешаху му се у глави.

Оне се јављаху незнано откуд и зашто, задржавајући се са свим мало. Изгледало је као да пузе површином мозга не заилазећи дубље.

Људима који су обавезни по читаве сате па чак и дане да мисле државнички у једном истом правцу, такве слободне, домаће мисли, чине задовољство, своје врсте пријатно задовољство.

Било је девет часова у вече. Горе, над таваницом, на другом спрату, корачаше неко из ћошка у ћошак, а још горе на трећем спрату, свираху скалу у двоје. Корачање човека, који судећи по нервозном ходу, о нечем тешком размишљаше, или пак, беше болестан од зубобоље и монотонно свирање скале даваше вечерњој тишини нечег дремљивог и нечег што је човека уљуљкивала у тихе мисли. Кроз две собе он је чуо у детињој соби разговор гувернанте и Серјоже.

— Та-та дошао! запева дечко. Тата до-ша-о! Та! та! та!

— *Votre père vous appelle, allez vite!* — повика гувернанта, писнув као преплашена тица. »Та, чујете ли? Вама говорим Серјожа«!

„Шта да му кажем?“ помисли Евгеније Петровић. Али, пре но што је он успео да измисли ма шта, уђе у његов кабинет Серјожица, мушкарац од седам година. Серјожи се само по оделу могаше познати да је мушко. Он беше болешљив, бледолик, нежан... Био је млитав као оно зелен из топлих леја и све је на њему изгледало необично нежно и меко: покрети, коврцасте власи, поглед, сомотска бундица.

— „Здраво тата!“ рече он меким гласом пењући се оцу на колена, а затим га пољуби у врат. — „Ти си ме звао, је ли?“

— „Допустите молим, допустите Сергије Ивановићу“, проговори прокуратор, одмичући га од себе. — „Пре но што се пољубимо, потребно је да говоримо и то да говоримо о озбиљним стварима... Ја се на тебе срдим и не могу више да те волим и онда ти ми више ниси син, јест, знај братац... Да...“

Серјожа пажљиво посматраше оца, затим пренесе поглед на сто и слеже раменима.

— „Шта сам ти учинио?“ упита он тренући плашљиво очима. „Данас у твом кабинету нисам ни један пут био и нисам ништа такнуо.“

— „Наталија Семјеновна жали ми се мало пре, да ти пушиш! Је ли то истина? Пушиш?“

— „Да, један пут сам пушио!... истина је...“

— „Но, дакле ти умеш и да лажеш, рече прокуратор, мрштећи се, да би тиме прикрио свој осмех. Наталија Семјеновна те је видела два пут да си пушио. Значи, ухваћен си у три преступа: пушиш, узимаш туђ дуван из туђег стола и лажеш. Три кривице.“

— „Ах, да-а!“ опомену се Серјожа, а очи му се осмехнуше. — „То је тачно! тачно! Два пут сам пушио: данас и пре!“

— „Ето видиш, значи, два пут, не један пут... „Ја сам веома незадовољан с тобом! Пре си био добар дечко, а сад видим, ти си се искварио и постао рђав.“ Евгеније Петровић намести на Серјожи крагницу и помисли: „Но, шта да му још кажем?“

— „Да то је ружно“ продужи он. „Ја од тебе то нисам очекивао. Пре свега, ти немаш право да прилазиш туђем столу и одатле узимаш дуван који теби не припада. Сваки човек има права да се користи једино својим сопственим добром; ако пак узима туђе, онда... онда је то рђав човек. (Не говорим ја то њему. Помисли Евгеније Петровић). На пример: Наталија Семјеновна има сандук с хаљинама. То је њен сандук и ми га, то јест, ја и ти, не смемо дирати, јер није наш. Је ли истина? Или: ти имаш коње и слике... узимам ли их ја? Можда бих ја желео да их узмем, али... они нису моји, већ твоји!“

— Узми их ако хоћеш само! — рече Серјожа, подигнув обрве. Молим те тата немој се устезати! Ово жућкасто псетанце што је на твојем столу, моје је, и ето ја ништа... Нека га нек стоји.“

— „Ти ме не разумеш, рече Ђиковски. Ти си ми псетанце поклатио и оно је сад моје и ја могу радити с њим све што хоћу; али, ј теби дуван нисам поклатио! Дуван је мој. (Не треба тако да му објашњавам, помисли прокуратор. Не треба тако! Сасвим не тако!) Ако ми се пуши дуван, ја сам пре свега дужан да молим за дозволу...“

Закачињући споро фразу за фразу и подешавајући је према дечјем језику, Ђиковски поче да објашњава сину шта значи *сопственост*. Серјожа га је гледао у груди и пажљиво слушао, (он је волео увече да говори с оцем) затим се налакти на ивицу стола и поче жмиркати својим кратковидим очима гледајући у хартију и мастионицу. Поглед му поче лутати по столу и заустави се на флашици са гуми-арабиком.

— „Тата, од чега се прави туткало?“ — упита он наједанпут, приносећи флашицу очима.

Ђиковски узме из његове руке флашицу, мету је на место и продужи:

— „Затим, ти пушиш... То је веома ружно! Ако ја пушим, из тога не излази да треба пушити. Ја пушим и знам да то није паметно, корим и не водем себе због тога... (Вешт сам ја педагог! помисли прокуратор). Дуван веома шкоди здрављу и онај ко га пуши умире раније, него што треба. Нарочито је штетно да пуше такви малишани као што си ти. Твоје су груди слабе, ти још ниси очврснуо, а код слабих људи дувански дим производи јехтику и друге болести. Ето, деда-Игњатије је умро од јехтике. Да није пушио он би можда живео до данас.“

Серјожа замисљено погледа на лампу, додирну прстом куглу од лампе и уздахну.

— „Деда Игњатије је лепо свирао на виолини“, — рече он. — „Његова виолина је сад код Григоријевих!“ Серјожа се налакти на ивицу стола и замисли се. На његовом бледом лицу био је такав израз, као да је нешто ослушкивао или је, пак, ишао за развијањем својих личних мисли; туга и нешто налик на преплашеност видело се у његовим крупним очима, које не трептаху. Сигурно је мислио о смрти, која је недавно узела себи његову матер и деду Игњатија. Смрт односи на онај свет матере и деде, а њихова деца и виолине остају на земљи. Покојници живе на небу негде око звезда и гледају отуда на земљу.

— „Шта да му кажем?“ помисли Евгеније Петровић. „Он ме не слуша. Јасно је, да он не сматра као важне ни своје преступе, ни моје доказе. Како да му објасним?“ Прокуратор се подиже и пође по кабинету. Како ли *они* поднесу тај рат. Пређе, у моје време, ова су се питања решавала куд и камо простије, размишљаше он. Сваког дерана, којег би ухватили у пушењу, тукли би. Малодушни и плашљивци су остављали пушење; ко је пак био храбрији и паметнији он је после батина почео носити дуван у чизмама, и пушио је у шупи. Кад би га ухватили у шупи и опет тукли, он би одлазио на реку да пуши... и тако непрестано, све дотле, док мали није одрастао. Моја ми је мати, да не бих пушио, поклањала новац и слаткише. Сад се та средства сматрају као ништавна и неморална. Стојећи на земљишту логике, савремени се педагог стара, да деца приме добре особине не из страха, не из жеље за одликовањем и добијањем награде, већ свесно и разумно“.

Док је он ишао и мислио, Серјожа се попе на столицу са стране стола и отпоче цртати. Да не би прљао хартију за рад и да не би узимао мастило, на столу је лежала четвртаста свеска, исечена нарочито за њега и плави плајваз.

— „Данас је куварица сецкала купус и посекала прст“, рече он, цртајући кућицу и мичући обрвама „и тако је цикнула, да смо се сви преплашили и потрчали у кујну. Наталија Семјеновна јој рече да мете прсте у ладну воду, а она га поче сисати. Тако је глупа! да може прљав прст да метне у уста. Тата, како је то гадно!“

Затим је причао, да је око подне долазио верглаш с девојчицом која је певала и играла уз свирку.

Он има свој ток мисли! помисли прокуратор. „Он има у својој глави свој светић и према њему зна он шта је важно, а шта не. Да би се овладало његовом пажњом и свешћу није довољно само подесити његов језик, већ треба такође умети и мислити на његов начин. Он би ме дивно разумео, кад би мени доиста било жао дувана, кад би био увређен, кад би се заплакао... Зато су матере и незаменљиве у васпитању, јер оне умеју заједно с децом да осећају, плачу и смеше се. Логиком и моралом ништа нећеш постићи.“

„Али шта да му још кажем? Шта?“

И Евгенију Петровићу изгледало је чудновато и смешно, да се он — искусан правник, који се вежбао пола века у осудама, предупређењима и казнама, са свим збунио и не зна шта да каже дечку.

— „Чуј, дај ми часну реч, да нећеш више пушити“, рече он.

— „Ча-сну реч!“ Запева Серјожа, притискујући јаче плајвазом и нагињући се према цртанкама — „Ча-сну реч! реч! реч!“

— „А знали он шта значи часна реч?“ упита се Ђиковски. „Не, рђав сам ја учитељ! Кад би когод од педагога или наших судија погледао овог тренутка у моју главу, назвао би ме ништавилком и посумњо би можда у излишност мудровања. Али у школи и у суду сва ова рђава питања решавају се много простије, него код куће, јер код куће имаш посла с људима, које безмерно волиш, а љубав много тражи и замршује питања.“

Да ми овај малишан није син, већ мој ученик или оптуженик, ја се не бих тако плашио и моје се мисли не би разбегле.“

Евгеније Петровић седе за сто и примакну себи један од цртежића Серјојиних. На том је цртежићу била представљена кућа са кривим кровом и димом који је као муња ишао цик-цак из димњака до самог краја четвртасте свеске; поред куће је стајао војник са тачкама место очију и бајонетом који је лично на цифру четири.

— „Човек не може бити већи од куће“, рече прокуратор. „Погледај, код тебе кућа допире до плећа војнику“

Серјожа седе на његова колена и мицаше се дуго, да би сео удобније.

— „Не тата! рече он, погледав на свој цртежић. Ако ти нацрташ војника малог, онда му се неће видети очи.“

Да ли је било потребно спорити му? Из свакидањег посматрања над сином, прокуратор се уверио, да су код деце, као и дивљака, нарочити уметнички погледи и потребе своје врсте, неприступачне поимању одраслих. При пажљивом посматрању одраслome би се могло учинити да је Серјожа ненормалан. Он је налазио за могућно и разумно да држи људе веће од куће, да износи писаљком сем кућа и своја осећања. Тако је звуке оркестра представљао у виду округластих плавичастих пега, звиждање у виду спираластог конца... По његовом схватању звук се јако додиривао са обликом и бојом; цртајући азбуку, он је сваки пут неизоставно писме Л цртао у жутој боји, М у црвеној, А у црној и т. д. Бацивши цртежић, Серјожа се још један пут, помаче, заузео zgodну позу и занимаше се очевом брадом. Испочетка је пажљиво гледаше, затим је раздвоји и чешљаше је у два дела.

— „Ти сад личиш на Ивана Степановића“ брбљаше он, — а сад ћеш да личиш на нашег вратара.“ Тата, зашто вратар стоји код врата? „Да се не би' лопови увукли?“..

Прокуратор је осећао његов дах, па и ако се ствар тицала његове бране, ипак му је било на души топло и меко, тако меко, као да нису само руке, већ као да је сва душа његова лежала на мекој сомотској Серјожиној бундици. Он погледа у велике, тамне очи дечкове и учини му се, да га из његових широких зеница гледају његова мати и жена и сви које је он љубио некада.

„Ето, ако можеш удри га сад“... помисли он... ето, ти, изволи измишљати казне. Пре су људи били простији, мање су мислили, па су и питања решавали одважније. А ми и сувише много мислимо. Логика нас је занела.. Уколико је развијенији човек, уколико више размишља, и улази у појединости, утолико је неодлучнији и утолико се већом плашљивошћу приступа послу. У самој ствари, ако дубље размислимо, колико је потребно имати снаге и вере у себе, да би се примили да учимо, судимо, пишемо дебеле књиге...

Избило је десет часови.

— „Но, малишане, време је да се спава“, рече прокуратор. Поздравимо се па иди.

— „Не тата, намршти се Серјожа, — ја ћу још да поседим Испричај ми штогод. Причај ми скаску“.

— „Добро. Али само после тога одмах да спаваш“.

У слободним вечерњим часовима Евгеније Петровић имао је обичај да прича Серјожи скаске. Као што је случај код већине људи од посла, он није знао на памет ни једног стиха, ни једне скаске, тако да је сваки пут кад је причао импровизирао. Обично је почињао шаблонски: „у једном царству, у некој држави.“

Затим је трпао сваковрсне невинне ситнице и причајући почетак, савршено није знао каква ће бити средина, а какав свршетак. Сlike, лица и заплете узимао је, онако, на сунце, што кажу, те басна и морал излазили су некако сами од себе без воље приповедачеве.

Серјожа је веома волео импровизацију и прокуратор је приметио да у колико је скромнија и природнија басна, утолико силнијег утицаја има на дечка.

— „Слушај,*“ отпоче прокуратор, подижући очи према таваници. „У једном царству, у једној држави живео је давно стари, престарели цар са дугачком седом брадом и... и са тако исто седим брковима. Да... Он живљаше у стакленом дворцу, који се блисташе и пресијаваше на сунцу као огроман комад чистог леда. Тај дворац, братац си мој, налазаше се у огромном врту, где су, знаш, расле: поморанце, трешње... цветале лале, руже, певале жарене птице... Да... На дрвима су висила стаклена звонцад, која су, кад је дувао ветар звонила тако нежно, да је било неописано дивно слушати. Стакло је давало мекши и нежнији звук од сваког метала... Но, шта још? У врту је било водоскока. Сећаш ли се, да си видео у башти тетка Соње водоскоке? Ето, таки исти водоскоци били су и у царској башти, али само много, много већи и

водени млазови шибали су чак до врха највише тополе." Евгеније Петровић стаде, замисли се, па продужи: „Стари је цар имао јединца сина, који је био наследник царства, дечак тако исто мали као и ти. То је био добар дечко. Он никад није био тврдоглав, на време је легао да спава, ништа није узимао са стола и... уопште, био је паметан. Једина његова мана бејаше што је пушио.“

Серјожа је пажљиво слушао, не трепћући очима и гледајући право оца у очи. Прокуратор размишљаше: како даље да настави.

Од пушења царевих се разболи од јехтике и умре кад му је било 20 година. Оронули и болестан старац остаде без ичије потпоре. Не имађаше никог ко би му управљао државом и бранио дворац. Дошли су непријатељи: убили старца, разрушили дворац и сада, већ, у башти нема ни трешања, ни птица ни звонцади... Тако је то било братац...

Овакав свршетак самоме Евгенију Петровићу изгледао је смешан и наиван, али на Серјожу је ова скаска силно утицала.

У његовим очима се понова поврати туга и нешто налик на страх. Један тренутак гледаше замишљено у тамни позор, задрхта и рече тихим гласом:

— „Ја нећу више пушити.“

Опростивши се с оцем оде у своју собу и брзо заспа, а отац корачаше лагано из угла у угао себе, осмекујући се.

— „Кажу, да је овде утицала лепота, уметничка форма," размишљаше прокуратор, „нека је и тако, па ипак и то није утешно. Ипак то није право средство. Зашто се морал и истина морају износити, не у правом изгледу, већ увек са примесама, свакад у пошећереном и позлаћеном изгледу, као пилуле? То је неморално... То је фалсификација, обмана... Сети се он: судија, који су хтели не хтели морали да држе говор масе, која је знала и схваћала догађаје само по песмама и историјским романима; себе, који је поцрпео смисао живота не из проповеди и закона, већ из басана, романа и стихова. Медецина треба да буде слатка, истина лепа... мишљаше он.

„Уосталом... може бити, да је то све природно и да тако мора да буде... Само је мало у самој природи целисходних обмана, илузија...“

Он се дохвати рада, а лепе домаће мисли још су му дуго лено ишле по глави. За таваницом се више не чујаше свирање скале, али становник другога спрата непрестано је корачао из угла у угао.

Лепосава В. Ђорђевићева.

ГЛАД

РОМАН

Трећи део.

(13)

Што могах брже докотурах се до клупе; велика гомила људи који су стојали и гледали ме раздржавала ме је. Ово, у стари, није био смртни удар, и када се по несрећи није могао не догодити, он се свршио релативно срећно. Најгоре је било то што ми је ципела била прегажена, њон се откинуо до врха. Подигох ногу и видех крв на подераноме месту. Тхе, то се догодило мимо нашу вољу, овај човек није имао намере да мој положај учини горим но што је био. Али ако бих заискао од њега да ми баци један хлебчић с кола, ја бих га, јамачно, добио. Наравно, он би ми врло радо дао један хлеб. Подај му, Боже, радости за то, па ма где он био!

Горко сам гладовао и нисам знао како да се избавим од свога бестидног апетита. Вртео сам се тамо-амо на клупи, и притискивао груди уз колена. Када се смрачи, ја се одгегах општинској кући — Бог зна како сам стигао до ње и сео на крај од ограде. Откидох један џеп од своје блузе и стадох га жватати, без икакве намере, усталом, са мрачним лицем, устремивши очи право преда се, но не видећи ништа. Чуо сам како се гомила деце играла око мене и инстинктивно осећах појаву овог или оног пролазника; и више не опажах ништа.

Затим ми одједном паде на памет да идем на тржиште те да набавим комад сировог меса. Устадох, прођох кроз покривени ходник на други крај тржишнога крова и сиђох низа степенице. Дошавши, скоро, до једне месарнице, ја викнух у отвор од степеница и, попретивши, као разговарајући се са псом који је горе остао, нагло се обратих првome месару на кога наиђох:

— Будите љубазни па ми дајте једну кост за мога пса! — рекох ја. — Саму кост; макар на њој не било ништа; потребно му је да држи нешто у зубима.

Добих једну кост, једну лепу кошчицу на којој беше још нешто меса, и стрпах је под блузу. Тако сам топло захвалио месару да ме је са чуђењем гледао.

— Немате за што да захваљујете, — рече он.

— Ах, не говорите, — промрљах ја: — ви сте врло добри.

И ја пођох уза степенице. Срце је силно ударало у мени.

Ја се што могах дубље забих у неки угао и застадох код неке разваљене капије у једном дворишту. Светлости нигде нисам видео, беше тако погодно тамно око мене; и стадох глодати кост.

Она је била без икаква укуса; непријатни задах спечене крви ударао је од ње, и мени се скоро одмах смучи. Понова покушах; кад бих само могао задржати оно што поједем, то би, наравно, показало своје дејство; требало је само задржати га у трбуху. Но мени се опет смучи. Ражљутих се, снажно откидох месо, један комадић меса и насилу га прогутах. Ипак није помагало; тек што би се комадићи меса загрејали у трбуху, понова су се повраћали. Ја сам безумно стезао песнице, плакао у својој немоћи и гризао, као бесан; плакао сам тако да је кост постала мокра и блатна од суза, гадило ми се, проклињао сам и понова гризао, плакао тако да је срце било готово да прсне, и понова ми се гадило. И ја сам громким гласом проклињао све силе васељенске.

Тихо је. Ни једнога човека у близини, ни светлости, ни шума. Обузет сам неким дивљим душевним узбуђењем, тешко и гласно дишем и шкргућем зубма, плачем сваки пут кад ми дође да се растанем са овим комадићима меса који би ме, можда, малчице могли наситити. Колико се год трудим, ничим се не могу помоћи и с немоћном злобом, обузет беснилом, ја бацам кост кроз капију, вичем и почињем дивље претити небесима, промуклим и глухим гласом извикујем име божје и стежем прсте, као канце... Ја теби говорим, свети Ваале небесни, теби не, но кад би ти постојао, ја бих те проклео тако да би твоје небо уздрхтало од пакленог огња. Ја теби говорим, дао сам ти сву снагу своју, но ти си је одбацио, и ја се за навек окрећем од тебе, јер ти ниси знао час благиости своје. Ја теби говорим, ја знам да морам умрети, и опет, пред вратима смрти, презирем те, небесни Аписе. Ти си ме подвргао насиљу и ти не знаш да се ја никад не уклањам невољи. Зар ти то не знаш? Или си ти саздао моје срце у сну? Ја теби говорим, сав мој живот и свака капља крви у мени с радошћу презире тебе и пљује на твоју милост. Од овога тренутка ја се одричем свих твојих дела и свега твога бића, проклињем своју мисао, ако се она опет устреми теби, искидаћу своје усне, ако оне понова изговоре твоје име. Ја теби говорим, ако само ти постојиш, говорим последњу реч у животу и смрти, ја теби велим — збогом. И сад ћутим и окрећем се од тебе, и идем својим путем...

Мир.

Дршњем од узбуђења и немоћи, стојим све на једном истом месту, шапућем и даље клетве и хулу, грцајући од горкога плача, разбијен и истрошен безумном узбуном гнева. Ах, све су ово слова у књигама и литература о лепоти којих се ја бринем чак у својој сиротињи. Стојим ту неких пола сата, и грцам, и плачем, и држим се за капију. Одједном чујем гласове, разговор између двојице пролазника. Одскачем од капије, идем дуж зидова и понова излазим на осветљене улице. Док идем по Јунгсбакену, мој мозак изненадно почиње да ради у неком врло чудном

правцу. Почиње да ми се чини да су неке бедне колебице дуж трга, амбари и старе качаре с половним закрпама наружили место. Наружиле су сав изглед трга, унаказиле град, — пфуј, доле с њима! И ја сам ишао и рачунао у памети колико би новаца стало да се овде пренесе Географски! Институт, оно дивно здање које ме је свагда усхићивало, када сам пролазио крај њега. Упустити се у такав један пренос, вероватно, не би се могло без капитала од седамдесет две, од седамдесет хиљада круна, — дивна свота, доста округао капиталчић, хе-хе, за почетак, а? И ја климнух својом празном главом и пристадох да је то доста округао капиталчић за почетак. Дрхтао сам и даље целим телом и с времена на време грцао од скорашњих суза.

Имао сам неко осећање да је још мало живота остајало у мени, да, у ствари, ја допевавам своју песму. Но то ми је било доста равнодушно, то ме ни у колико није занимало. Напротив, ја сам продирао у град, ка станици, све даље и даље од своје собе. Ја сам лено могао на улици лећи па умрети. Муке су ме чиниле све више и више неосетљивим; у мојој рањеној нози силно је ударало, имао сам чак утисак да се бол распростро по целој нози, али ме чак ни то није много мучило. Ја сам преживео много гора осећања.

И ево изиђох на жељезничку станицу. Овде није било никаквога покрета, никаквога шума, само се гдегде виђао какав човек, рибар или морнар, где луга унаоколо, забивши руке у џепове. Обратих пажњу на једнога хромога човека, који ме погледа право у очи, кад бејасмо један према другом. Ја га инстинктивно зауставих, подигох капу и упитах, зна ли он да ли је отпловио „Монах“. А за тим нисам могао а да једанпут не пукнем прстима испред самог његовог носа и да не кажем: — До ђавола, „Монах“! „Монах“, на кога сам ја сасвим заборавио! Мисао о њему ипак је несвесно дремала у мени, ја сам је носио, не знајући сам за то.

Да, до ђавола, „Монах“ је отпловио.

Може ли ми он казати, куда?

Човек се даје у мисли, стоји на дугачкој нози и подиже кратку; кратка се овлаш љуља.

— Не, — каже он. — Знате ли чим се натоварио?

— Не, — одговарам ја.

Но ја већ заборавих за „Монаха“ и питах човека колико је могло бити до Голместранда, рачунајући на добре, старе географске миље.

— До Голместранда? Мислим...

— Или до Веблунгенеса?

— Шта сам хтео рећи: до Голместранда, мислим.

— Слушајте, да не бисте заборавили, — понова га прекидам: — будите добри, дајте ми један шмрк бурмута, један мали шмрк бурмута!

Добих бурмут, врло топло захвалих човеку и одох. Бурмут и не дирнух, већ га одмах стрпах у џеп. Човек и даље гледаше за мном, можда сам чим побудио у њему подозрење; кудгод бих ишао, осећао

сам за собом тај подозриви поглед, и није ми се свиђало што ме је тај човек пратио. Ја се вратих и понова приђох к њему, погледах га и рекох:

— Иглар.

Само ту једну реч. Не више. Говорећи то, ја сам се пажљиво загледао у њега, осетио сам како га страшно гледам; могло се рећи да сам га гледао с онога света. И, рекавши ту реч, ја стојим неко време. Затим опет полазим ка станици. Човек не одаде од себе ни гласа, само ме је очима пратио.

Иглар? Одједном застадох. Да, зар ја нисам одједном осетио то? Сретао сам овога кљакавка раније. На Грендсену, једног ведрога јутра; заложих сам прслук. Учини ми се да је од тога дана прошла читава вечност.

Док ја стојим и мислим о том, — стојим наслоњен на зид од куће на углу трга и Пристанишне улице, — наједанпут уздрхтавам и хоћу даље. Кад ми то не испада за руком, ја упорно гледам право преда се, изгубивши сваки стид, — ја стојим лице у лице с „командантом“.

Бивам неразумљиво-неучтив, чак ступам за један корак од зида, да бих на себе обратио његову пажњу. И ја чиним то не због тога да у њему пробудим сажалење, но да се себи самом наругам, да се ставим на срамни стуб; могао сам пасти на земљу и молити „команданта“ да прекорачи прко мене, да ми налази на лице. Чак му не називам добро вече.

„Командант“ је, очевидно, нагађао да се са мном нешто десило, он успори корак, и да бих га оставио, ја говорим.

— Спремао сам се да вам се јавим које с чим, но оно још једнако није свршено.

— Одиста? — упитно одговара он. — Дакле, још нисте довршили?

— Нисам, није испало за руком.

Али од љубазности „командантове“ очи ми се пуне сузама, и ја се искашљујем и раздражено кашљем да бих се нашао у послу. „Командант“ пушта носом обични звук, он стоји и гледа ме.

— А имате ли сад од чега да живите? — каже он.

— Не, — одговарам ја: — немам ништа. Ја још нисам јео данас, али...

— Бог с вама, то се не да замислити да умирате од глада, драги мој! — говори он. И одмах се хвата за џеп.

Ту се у мени буди осећање стида, ја, клецајући, поново прилазим виду и држим се за њ, стојим и гледам како „командант“ претура по своме повчанику, али ништа не говорим. И он ми пружа десет круна. При том понавља да не треба да умирем од глади.

Ја промуцах неки израз и не узех одмах банкноту.

— Мене је стид... осим тога то је врло много...

— Журите се! — говори он и гледа у сат. Чекао сам воз; и најзад ево иде, чујем га.

Узех новац, упрепастих се од радости и не рекох више ни речи, чак му и не захвалих.

— Немате се чега стидети, — говори „командант“ на крају: — ја знам ви ћете то одрадити.

И он оде.

Пошто он отиде од мене, ја се одједном сетих да нисам имао кад да захвалим „команданту“ за ову помоћ. Покушах да га стигнем, али не могах се покренути с места, ноге су ми отказивале послушност и ја бих не једном пао на земљу. Он је ишао све даље и даље. Напустих покушај, хтедох га викнути, али не смедох, и када најзад опет дођох к себи и викнух једанпут, два пута, он је био већ одвише далеко, мој глас је био одвише слаб.

Остадох на тротоару и гледах за њим, и тихо, тихо плаках. Ништа овако ја нисам видео! — рекох ја за се: — он ми је дао десет круна! Пођох назад, стадох где је раније стојао он, и понових све његове покрете. И ја принесох банкноту својим влажним очима, разгледах је с обе стране и стадох се клети, — клети се сасвим гласно, да је све ово истина, то што сам ја држао у руци била је банкнота од десет круна.

Кроз неко време — може бити, бескрајно дуго време, јер свуд беше већ потпуно мирно — ја се доста неочекивано обрех у улици Томтегаде, број 11. Та овде сам ја преварио кочијаша, који ме је возио, и овде сам, ни од кога незапажен, прошао на другу страну куће. Постојавши и пробудивши се и дивећи се самом себи, ја по други пут уђох у капију, право — у „Собе за путнике са храном“. Ту замолих за преноћиште и одмах добих једну постељу.

Вторник.

Сунчана светлост и тишина, чудновато ведар дан. Снег се отопио; свуда живот, и радост, и весела лица, осмејци и смех. Од водоскока као дуге подизаху се водене струје, златне од сунца, плавичасте од небеснога плаветнила...

Око подне изиђох из свога пристаништа у Томтегаде, где сам продужио да живим и да цветам захваљујући „командантовој“ банкноти од десет круна, и пођох у град. Био сам у врло веселом расположењу духа и цело вече лутао сам по најживљим улицама и посматрао људе. Још много пре седам сати увече прођох се до трга Св. Олафа и крадом погледа на прозоре куће број два. Кроз један сат видећу је! Ишао сам у неком лаком, слатком страху за све време Шта ће бити? Шта ћу јој рећи, када она сиђе низа степенице? Реших се да се ограничим само на осмејак. Разуме се, ја ћу јој се дубоко поклонити.

Понова одох, мало стидећи се што сам дошао тако рано, лутао сам по улици Карла-Јохана и загледао на универзитетски сат. У осам сати ја се опет упутих Универзитетској улици. Путем ми паде на памет да могу закаснити за неколико минута, и ја убрзах корак, колико могах. Много ме је болела нога, уопште бејех задовољан свим.

Стадох код водоскока и повратих душу; стојао сам тако дуго и гледао у прозоре куће број два; но она није долазила. Е, ја могу да чекам, немам куда да журим; њу су, може бити, спречили. И ја понова чеках. Да ја све то не сањах? Први састанак могао је бити моје уображење, та ја сам сву ноћ прележао у бунилу? У неодлучности, почех размишљати о том и осећах се далеко од тога да будем уверен.

— Хм! — рече неко иза мене.

Чуо сам тај кашаљ, чуо сам исто тако лаке кораке у близини, али се не освртох, само пажљиво гледах велике степенице пред собом.

— Добро вече! — чујем ја затим.

Заборављам да се осмехнем, чак одједном не скидам капу, тако сам задивљен што је она дошла тим путем.

— Јесте ли дуго чекали? — каже она, мало задихана од хода.

— Не, нимало, дошао сам скоро, — одговорих ја. — И осим тога зар је велика несрећа што сам дуго чекао? Уосталом, мислио сам да ћете доћи са друге стране.

— Пратила сам маму до једне куће, мама је вечерас у гостима

— Гле! рекох ја.

И пођосмо. Некакав жандарм стоји на углу улице и гледа нас.

— А куда ћемо ми, управо, ићи? — говори она и застаје.

— Куда ви хоћете, просто, куда ви хоћете

— Ах, та тако је незгодно да бирам сама.

Пауза.

И ево ја говорим само да се нешто каже.

— Код вас су, видим, прозори мрачни.

— О, да, — живо одговара она. — И девојка се измолила. Дакле ја сам потпуно сама код куће.

Обоје застајемо и гледамо у прозоре куће број два, као да их нико од нас није видео раније.

— У таком случају можемо поћи к вама? — кажем ја. — Ја ћу све време седети код врата, ако ви хоћете...

Но сада сам ја дрхтао од узбуђења и јако сажаљевао што сам био одвише дрзак. Ако се она увреди па оде од мене? Ако је не видим више? Ах, ово моје кукавно одело! С очајањем очекивах одговор.

— Ви одиста немате за што да седите код врата, — каже она.

Стадосмо се пети.

У малим ходницима, где је било мрачно, она ме узе за руку и вођаше ме. Ни мало није потребно да будем тако миран, рече она, ја врло добро могу да разговарам. И уђосмо. Док је она палила свећу, — палила је не лампу, но свећу, — док је она палила ту свећу, с непрекиданим смехом рече:

— Та ви не морате гледати у мене. Уф, стид ме је. Али више никад нећу то учинити.

— Шта ви нећете више учинити?

— Ја никада... ах, не, Боже сачувај... ја вас никад више нећу пољубити.

— Нећете? — рекох ја, и обоје се стадосмо смејати.

Ја пружих руке према њој, и она се измаче у страну, уклони се, претрчавши на другу страну стола. Стојали смо и неко време гледали једно у друго, свећа је стојала између нас.

Затим она стаде дрешити вео и скидати шешир онда кад њене светле очи беху упрте у мене и пратијаху сваки мој покрет, како је не бих ухватио. Ја понова изврших напад, спотакох се о простирку и падох; више се нисам могао држати на болесној ноzi. У крајњој забуни, устадох.

— Боже, како сте поруменели! — рече она. — Зар тако боли?

— Да, много.

И понова стадосмо трчати унаоколо.

— Мени се чини ви храмљете?

— Да, малко храмљем, уосталом, само малко.

— Прошли пут вас је болео прст, сад вас боли нога; имате толико таквих невоља.

— Мене су олако прегазили пре неколико дана.

— Прегазили? Опет када сте били пијани? Не, Боже сачувај, како ви живите, младићу! — Она попрети прстом и постаде озбиљна. — А сад седимо! — рече. Не, само не код врата; ви сте одвећ скромни, — овде. Ви ту, а ја овде, ето тако... Ах, прилично је досадно са скромним људима! Све морам да говорим и да радим сама, нема ни у чему помоћи. На пример, ви бисте могли врло лепо да држите своју руку на леђима од моје столице, могли бисте се врло лепо сами сетити. Шта ми вреди да вам понудим то, ви просто подигнете два ока, као да у самој ствари не верујете ономе што је речено. У ствари, ја нисам већ једанпут опазила, ви то и сад чините. Само ме не уверавајте да сте увек тако скромни, ако се уопште смете бранити. Били сте прилично безочни онога дана, када сте били пијани па ишли за мном до саме куће и мучили ме својим оштрим: »Ви губите своју књигу, госпођице, ви баш губите своју књигу, госпођице!« Ха ха-ха! Пфуј, били сте збиља гадни!

Ја сам збуњено седео и гледао у њу. Срце ми је ударало гласно, крв се топлим таласом разливала по телу. Каква је дивна наслада опет седети у човечанском стану и слушати тиктакање часовника, и разговарати с младом, живом девојком, а не са самим собом.

— Зашто ви ништа не говорите?

— Како сте ви пријатни! — рекох ја. — Ја седим овде, и ви ме покоравате, овога тренутка, потпуно ме покоравате. Ништа не могу. Ви сте врло чудан човек кога... Понеки пут ваше очи светле тако да ја никад нисам видео такве светлости, оне лице на цвеће, али... Ја сам потпуно заљубљен у вас, и од тога ми нимало није лакше. Како вам је име? Ви збиља треба да ми кажете како вам је име...

— Не, а како је вама име? Боже, ја опет умало не заборавих! Јуче сам цео дан мислила да треба да вас питам. Хоћу рећи, не *цео дан*, ја баш нисам цео дан мислила о вама.

— Знате ли како сам вас ја назвао? Назвао сам вас Илајали. Шта ћете ви рећи на то? Тако несхватљиво брујање...

— Илајали?

— Да.

— На неком страном језику?

— Хм!... Не, ни најмање.

— Да, није рђаво.

После дугих преговора, рекосмо једно другоме своја имена. Она је села поред мене на диван и одгурнула столицу ногом. И понова почесмо брбљати.

— Ви сте се вечерас чак и обријали, — рече она. — Уопште изгледате много лепши но последњи пут, у осталом, ви сте само нешто мали растом; но немојте мислити... Не, последњи пут били сте збиља ружни. Осим тога, имали сте неку одвратну крпицу на прсту. И у таквом стању ви сте безусловно хтели некуд и попити чашу вина са мном. Не, хвала.

— Дакле, због мога несрећног изгледа ви нисте хтели ићи са мном? — рекох ја.

— Не, — рече ова и обори очи. — Не, Бога ми, не за то! Ја чак нисам ни мислила на то.

— Слушајте, — рекох ја: — ви, јамачно, седите овде у некој сујеверној претпоставци, да ја могу живети и одевати се како је вама по вољи? Али ја не могу, ја сам врло, врло сиромашан.

Она ме гледаше.

— Сиромашан? — рече она.

— Да, ја сам сиромашан.

Ћутање.

— Боже, и ја сам сиромашна, — рече она с поноситим покретом главе.

Свака њена реч опијала ме је, продирала ми у срце, као капља вина, и ако је ово била једна најобичнија хришћанска девојка са жаргоном, прилично смела и брбљива. Она ме је усхићивала својом навиком да обара главу мало у страну и да слуша када сам ја говорио ма што. И ја сам осећао њено дисање на свему своме лицу.

— Ви знате, — рекох ја: — да... Али не треба да се срдите... Када сам синоћ легао у постељу, пружио сам руку вама... ево овако... као да сте и ви лежали у њој. И затим сам заспао.

— Збиља? Врло ми је мило. — Пауза. — Но ви сте то могли чинити само на растојању; јер иначе...

— Ви мислите да иначе ја то не бих могао учинити?

— Не, не мислим.

— Али, не, од мене ви можете све очекивати, — рекох ја и притворно погледах у њу. И обгрлих је око струка.

— Могу све очекивати? — рече она.

То што ме је она сматрала за одвише пристојнога човека раздражавало ме је и вређало; охрабрих се, прикупих смелости и узех је за руку. Али је она врло мирно отрже и мало се покрете од мене. То ме опет обезоружа, би ме стид, и погледах у прозор. Био сам одвише бедан, мени просто није требало мислити о себи. Друго је, да сам је срео раније, док сам још лично на човека, за мојих сјајних дана, када сам се могао протурати којекако. Осетих се јако загушеним.

— Е, гледајте! — рече она: — ви само гледате; вас човек може обуздати једном једином борицом на челу, застидети вас, овлаш покренувши се од вас...

Она се смејала, шаљиво, потпуно сакривши очи, као да није могла поднети да се у њу гледа...

— Не, но, велики Боже! — кликнух ја: — сад ћете ви видети!

И ја је снажно обгрлих за рамена. Зар девојка није била при себи! Сматрала ме савршено неискусним! Хе, Бог је сведок... Нико није могао рећи да сам у томе ја заостао. Не човек, но ђаво! Колико је на то отишло...

Као да не бејаш потпуно обеснажен!

Она је седела сасвим мирно и за све време држала очи затворене, и нико од нас није говорио. Ја је снажно привукох к себи, притискох њено тело на своје груди, и она не рече ни речи. Слушао сам ударање наших срдаца, како њеног, тако и свога, оно је одјекивало као топот копита.

Пољубих је.

(Прев. В. Ј. Р.)

(Наставиће се)

ИЗ ПОЛУПРОШЛОСТИ

Београдски ханови.

У првој половини прошлога века ханови су у српској престоници, као и свуда где их је било, представљали важне центре друштвеног живота.

Ту су се збирали трговци из чаршије да свршавају своје трговачке послове, ту су се сретали са путницима и упознавали са њима, чули од њих што и поручили по њима где што том и том трговцу у тој и тој вароши, ту су трговци дочекивали пошту или еспап који су им кириџије донеле из далеких места; у хановима се вршиле трговачке исплате и наплате, ту се размењивао страни новац за домаћи и домаћи за страни; ту су падали каравани са товарима и одатле се кретали у далеке градове и, најзад, ту у хановима расправљала се и шира, нелокална политика јер је по где који кириџија или путник, приспео из Једрена или Сереза, донео важну вест, коју је он чуо од кириџије или путника који је тамо из Цариграда стигао.

Ханови су обично лежали у средини или бар у непосредној близини главних чаршија јер је чаршија са њима и одржавала најживље везе. Сви су ханови мање више били истога типа и физиономије. Пространо двориште је био најважнији део хана јер су се ту стицали каравани, ту растоваривали и товарили. На средини или у једном крају дворишта чесма или бунар и пред њим дубок камени валов где се стока појила. У другојме ћошку дворишта огромно буњиште шталскога ђубрета на коме ханџија исхрањује своју живину. То двориште опкољава са све четири стране једносратна а чешће и двосратна зграда, у којој је најглавнији део ар, који иде обично под целом зградом а само крај капије је и механа, где се точи пиће и пече кава. На горњем спрату зграде, која је цела опасана чардаком, нижу се ћелије једна до друге. То су собе у којима одседају путници. У свакој од тих соба сав намештај је једна прострта асура по поду и иза врата ибрик и леген. У собе се улази са чардака, кроз врата која су ниска и засвођена а оперважена тесаним каменом. Крај врата је мала рупа која представља прозор и на којој је обично гвоздена решетка.

Од београдских ханова прве половине прошлога века били су најзнатнији по живости саобраћаја они у близини главне чаршије. Највише их се тада сабрало у близини мезулане а мезулана је била онда

где је данас кућа Марка Стојановића на Калемегдану. Мезулана је поштанска штала, где државна пошта мења коње, одакле полази и где стиже.

Сасвим је природно што су се и ханови устројили ту у близини те једине државне саобраћајне установе. Тако су, непосредно уз мезулану била два важна хана, Даутов и Топал-Насков хан, од којих је први био турски а други хришћански.

Ту у близини, до угла Кнез-Михајлове и Краља Петра улице, тамо где је данас имање друштва Грешем, био је цинцарски хан, који је држао неки Поливака из Водена, те се по њему звао Поливакин хан. А у близини овога хана, на месту где је данас варошки суд, био је Крстићев хан, који се опет сматрао више као српски хан.

Много пре Поливакиног хана, још у самом почетку деветнаестог века, као цинцарски хан важио је онај који је био на месту где је затим назидано „Здање“, данашња железничка дирекција. Тај се хан с тога и звао „Цинцар-хан“

Недалеко од мезулане и од главне чаршије био је и турски хан, на данашњој великој пијаци, одмах до Универзитета, из којег је поникао данашњи хотел Империјал.

А било је и удаљенијих ханова. Мала пијаца, тамо где је данас велика зграда Београдске Задруге, била је од увек центар бошњачке трговине, јер је ту улазио у Београд и друм којим се из Босне стизало. У томе центру било је два хана, Ковачев и Параносов-хан. А у данашњој Душановој улици, на дну Зерека, био је и хан Нуредин-спахије који је држао стари Ђоза, као и Давичов-хан. Но ни један ни други од ових нису били прави ханови, где би путници могли одсести, већ само механе где су се тадање газде са Зерека збирале на кафу и разговор.

Најважнији становници ханова били су трговци, путници, кириџије и сарафи. Сарафлук је био тада мобилна трговина. Изузимајући Јанаћа Кумануди, Јусу Руса и Амара који су важили као банкар, једини је Моша Меворах био сараф који је имао сталан дућан у оној кући у Краља Петра улици где је раније био консулат а затим дуго година београдски трговачки суд. То је онај познати Моша Меворах, који је имао обичај рећи: „За прошлост ништа не даје ћир Моша“, те је та његова позната реч, по његовој жељи исписана и на каменом му споменику на новоме еврејском гробљу.

Иначе су сарафи носили свој еспап у врећи и залазили из хана у хан, те пресретали кириџије и мењали им новац. Обично је сваки сараф, негде иза ханских врата имао своју асуру, коју би простро у један крај дворишта, сео на њу подвијених ногу под собом, просуо би врећу са еспапом, из које би се сручиле разне прљаве крпе и пешкирићи у које су одвојене и везане разне монете и тако би отпочео свој посао.

А ваља знати да је тада и било силних кубура са разним монетама.

Пристизале су кириџије са разних страна света и доносиле свакојаке монете и кроз нашу чаршију циркулисало је све што се новцем могло назвати.

Да напоменем само монете које су мени познате да су половином прошлога века циркулисале кроз београдску чаршију:

Аустријски дукат,
 Аустријска банка од 5. форината,
 Аустријска банка од једне форинте,
 Аустријски бакар (плоче),
 Аустријски талири,
 Турске рубије,
 Хаирлије (турска сребрна рубља од 20 гроша),
 Мамудије,
 Бешлуци,
 Цванцике (на ђумруку је важио само дукат и цванцик),
 Пола цванцике,
 Грошеви,
 Руске рубље,

и још вазда монета знаних и незнаних, које су доносили или односили кириџије. А ваља знати да су се тада у Београду стицале кириџије из Велеса и Пазарџика, из Битоља и Солуна, из Узунцове и Једрена.

Нашао сам у трговачким књигама мога оца из 1862. године означене и кирије по коњу од Београда до тих места. По тим подацима, плаћало се кирије:

Од Београда до	Једрена	160	гроша	по	коњу
"	"	"	Узунцове	140	" " "
"	"	"	Солуна	130	" " "
"	"	"	Битоља	120	" " "
"	"	"	Пазарџика	70	" " "
"	"	"	Велеса	60	" " "

Кириџијски позив тада није био тако обичан позив. Кириџије су били људи не само од заната већ и од поверења. Њима се поверавао не само еспап већ и готов новац да га носе и они су то благо, без икакве писмене обавезе, примали и проводили кроз опасне путеве пуне отмичара, разбојника и насилника. Ти су људи имали на путевима или личних, пријатељских веза са опасним елементима или су били лично храбри, те са својом послугом увек престављали читаву добро оружану чету, која је уливала респект онима који би је хтели напасти.

Осим тога, кириџије су били и сами газде. Тако на пример познат је био рабаџија Вака из Ниша који је имао десет чифта биволских кола, па чувени са личнога јунаштва Зиса из Сереза који је имао караван од шесет коња.

Кириџија* газда каравана пратио би обично свој караван до Смедерева а одатле би на своје коњу дојахао у Београд, на два дана пре но што ће караван приспети, како би посвршавао овде све послове, наплатио кирије, закључио нове погодбе, те одмах, чим караван приспе, могао да га товари и крене на пут.

Такав кириџија је био у најбољим и интимним односима са целом чаршијом. Он је свраћао код свакога на кафу, свако се са њим поздрављао и свако је долазио у хан да се види са тим и тим кириџијом, те да разговори и чује новости. Кириџија Зиса, којег сам горе поменуо, био је необично угледан и богат човек. Једну је ману имао само, био је велика свађалица и прзница. Лепо је разговарао о свему и свачему док није дошло до исплате а ту се морао увек посвађати са трговцем. Или му је рубија излизана, или му је талир покварен или ма што друго, тек он ће наћи разлога да се посвађа са трговцем. То је већ познато било у чаршији и колико год да су трговци били пажљиви према Зиси, при исплати се није могло проћи да се Зиса не посвађа.

Једном се познати трговац Ђир Гуша реши да надмудри Зису. Понуди целој чаршији опкладу у кафе да ће Зису исплатити а да му не дадне повода за свађу, те ће се лепо и мирно растати. Чаршија није поверовала у успех Гушине намере и прими опкладу. Ђир Гуша зађе тада по чаршији и почне прибирати само дукате и цванцике, као најздравији новац који се једино на ђумруку прима. Имао је да исплати Зиси хиљаду и шест стотина гроша и сву ту суму прибере он, залазећи из дућана у дућан, све у новим новцатим дукатима и цванцицима, тако да им Зиса нема шта да замери. Још уз то израчуна суму по вредности која се новцу на ђумруку рачуна а не у чаршији, тако да Зиса чак и на ажији заради.

Кад је дошао Зиса да му се исплати, затекао је у дућану Гушином многе трговце. То су се сабрали они који су се кладили, да се увере може ли Ђир Гуша успети да исплати Зису а да се овај не посвађа.

— Седи, Зиса, — отпочеће Ђир Гуша — да се обрачунамо. Хоћеш ли једну кафу?

— Хоћу! — одговара Зиса.

— Ево савиј и дуван. Па јеси ли израчунао колико сам ти дужан?

— Хиљаду и шест стотина гроша.

— Да није нешто више, немој да се превариш.

— Оволико је колико кажем!

Извади Ђир Гуша новац из гвозденог сандука — тадањих каса — и поче на тезгу да ређа све дукат до дуката, сваки нов, чист и светао. А Зиса је узимао дукат по дукат, загледао га са сваке стране, не би ли

* Долазили су тада у Београд и каравани камила, но оне пису падале у ханове, већ су само уносиле еспап у варош а ноћевале су у полу крај баре у Савамали. Последњи караван камила дошао је у Београд 1854. године и донео из Сереза дуван у балама Анастасу Христодулу трговцу.

му ма шта нашао, али одиста није могао ништа замерити. Најзад разви пешкир, скупии шаком дукате, веза чвор и тури у силав.

— Имаш ли што да приметиш? — пита Ђир Гуша победоносно а погледује испод ока у трговце од којих је добио опкладу..

— Немам! — одговори Зиса мрзовољно а видиш му на лицу како му је чисто криво што нема разлога да се посвађа.

Најзад опрости се Зиса од Ђир-Гуше и пође из дућана. Али тек што дође на праг а њега савлада његов нагон, окрете се љутито, шчепа из силава пешкир с дукатима и тресну га о земљу:

— ти ја ту пару коју сам без свађе зарадио!

И оде а не узне новац. Толико је он веровао да му је арам новац који без свађе заради, толико је код њега свађа била навика без које није могао бити као без хлеба.

Ето те и такве кириције били су стални гости београдских ханова, те су ханови поред њих и сарафа представљали праве берзе, где су се закључивале и исплаћивале све погодбе и кроз које се кретао сав наш трговачки промет, те отуд ти ханови и престављају један од најважнијих центара тадањег нашег друштвеног живота.

Прве телеграфске везе.

Све до 1855. године у Србији није било телеграфа. Земун је већ био везан са Пештом и Бечом и курс бечке берзе саопштаван је тада Земуну телеграфски а отуд је то саопштење преношено у Београд чамцем.

Под 20. септембром 1854. године донела је књажевска влада први пут решење да се и у Србији установи телеграф и одмах је приступљено раду, тако да је до краја исте године већ био Београд везан са Алексинцем као са последњом пограничном вароши. С тога је одмах почетком 1855. године, а под 20. јануаром донет и „телеграфски закон“.

Прва депеша из Алексинца стигла је у Београд 12. априла 1855. године и њом је јављено да је тог дана у 8 сати и 10 минута телеграфска станица Алексинац отворена.

Чим је тај посао свршен, најпреча је брига била да се добије веза са Земуном и на томе је почето одмах да се ради. Новине од 15. марта 1855. година пишу: „Јуче се већ на нашем телеграфу наместила жица преко Саве па тако је сада наш главни град телеграфом скопчан са Земуном а преко овога и са свима главним градовима Европе.“ Али већ 24. марта „због прекинуте везе“ примају се и даље депеше поштом, али за тим убрзо васпоставила веза.

Чим се поставила основна телеграфска линија, настало се грозничаво да се и сви остали важнији градови вежу са Београдом. И тако је већ 3. априла исте године везан Крагујевац са Београдом а септембра месеца већ је и Смедерево везано. То је тим лакше учињено што је округ смедеревски имао на ту циљ прибрану и поклонио је држави суму од 17535 гроша и 200. пара чаршијских.

Новине од јануара 1856 године већ пишу: „најпре смо имали само три штације телеграфске (ван Београда) а сад, лакшега собраштаја ради, добијамо и четврту — у Јагодини“.

На тај начин постигнута је била веза измеђ главних тачака тадање кнежевине, те је затим настао мали застој од читаве две године а тек марта 1858 године наређено је да се подигну телеграфске линије од Кладова преко Зајечара и Бање до Алексинца и од Неготина преко Радужеваца до Тимока. Тај се посао наставља и идуће године и тада добија везу Шабац. 20. августа 1859. године на подне, испраћена је прва депеша из Шапца за Београд. Интересантно је да су ту прву депешу испратили Шапчани прангијама. Пред телеграфом се искупила маса света и припремљене су биле прангије. Чим је начелник кроз прозор дао свету знак да је телеграфиста почео да куца депешу, припуцале су прангије.

Те исте године откуцана је већ прва депеша 2. септембра из Пожаревца а 5. септембра из Горњег Милановца. Осам месеца затим, 19. маја 1859, отворене су телеграфске штације и у Ужици и Лозници.

Тако је завршен тај први период рада у коме је Кнежевина за четири године, од априла 1855 године па до маја 1859 године већ у главноме имала мрежу по целој земљи те није ни чудо што је већ маја месеца 1862 година, на конференцији која је одржана у Темишвару, ради уређења телеграфског саобраћаја измеђ Аустро-Угарске, Турске, Србије и Румуније, — и Србија имала свога делегата.

Интересантна је једна анегдота из тога првог доба нашег телеграфисања. Веле, једноме алексинчанину никако није ишло у главу како то да неко у Београду куца а да се то кроз жице чује чак у Алексинцу, те окупио телеграфисту да му он то објасни. Разуме се ни тадањи телеграфиста није знао Бог зна шта више од овога алексинчанина, изузимајући што је знао да прима и откуцава депеше. Али алексинчанин окупно пошто пото да му телеграфиста објасни. Телеграфиста најзад, да не би умањео свој ауторитет у очима овога алексинчанина, објасни му једног дана ствар овако:

— Замисли једну грдно дугачку мачку, па та мачка стала задњим ногама у Београд а предњим у Алексинац. Је си замислио?

— Јесам! — одговара радознали алексинчанин.

— Е сад — наставља телеграфиста заузев стручњачку позу — кад они у Београду цимну мачку за реп, где ће она да маукне?

— Па у Алексинцу, кад јој је гу глава.

— Е, ето, то ти је телеграф.

ДРУШТВЕНА ХРОНИКА

После једне бербе.

Наша је земља богата и роди свакојаким родом и плодом толико, да нас и исхрани и претекне за извоз у туђину. Најважнији производи наши т. ј. они који доспевају у толикој количини да могу и нас задовољити и извести се на страну, јесу : жито, јечам, кукуруз, јабуке, крушке и ордени.

Сви ови артикли, нарочито кад је плодна година, представљају знатне количине производа који се обично објављују у „Српским Новинама“. О кукурузу, житу, јечму, јабукама и крушкама можете читати на трећој страни новина ; о орденима међ указима, на првој страни.

Али како производња ордена и њихова берба с године на годину све више расте, то неће бити никакво чудо, ако и тај артикал једнога дана пређе на трећу страну Српских Новина. И тада још можемо међу берзанским вестима читати и овако нешто :

Тражено ордена	742
Нуђено „	262
Подељено „	324

И што је главно, та би рубрика била стална међу берзанским вестима, јер код нас у Србији могу оманути и жито и кукуруз, може подбацити и воће и бостан, али ордени никад подбацити неће ; њихова је берба сигурна.

*

Приликом такве једне орденске бербе пало ми је у очи једно одликовано име које никад дотле у животу нисам чуо. Рекох, баш ћу се нахранити да се пропитам : који ли је ово човек и какве су његове заслуге ради којих је одликован ?

Рекох и учиних.

Ал немојте мислити да је то у Србији тако лак посао пронаћи заслуге некога који је одликован ?

Отишао сам право најнаднежнијем, самоме г. министру. Ако ми он не буде могао дати објашњења, да ко ће!

— Молим Вас лепо, господине министре, за једно мало обавештење. Међу одликованима последњим указом, налази се и неки Сима Саватић. Можете ли ми објаснити ко је тај човек ?

— Сима Саватић ? Први пут сад чујем то име, господине.

— Па он је одликован на Ваш предлог ?

— На мој предлог ?

— Да, изволте званичне новине, из којих ћете се уверити. Г. Министар загледа у новине па се као и сâм изненади.

— Јесте, одиста, на мој предлог. Али видите, биће да је тај Саватић био у списку који ми је поднео начелник. Значи да га он зна и извесно ми га је он и препоручио.

Опростих се од г. министра и одох г. начелнику.

— Молим вас лепо, понових му целу горњу фразу, така и така ствар, па сам дошао да вас питам ко је тај Сима Саватић ?

— Сима Саватић, учини изненађен г. начелник, први пут сад чујем то име.

— Па он је одликован на Ваш предлог.

— Не чиним ја предлоге него г. министар.

— Да, али г. министар вели, ви сте му поднели списак !

— А, списак, да, да, сећам се. Тај је списак мени поднео видите, г. секретар.

— Тако, онда од њега се најбоље и могу извести ?

— Да, само од њега.

— Хвала.

Отишао сам и г. секретару који ме је врло љубазно дочекао и на моје питање, је ли он поднео списак за одликовања г. начелнику, рече :

— Да, да, ја сам.

— Па да ли вам је познато, зашта је у ствари одликован Сима Саватић ?

— Први пут сад чујем то име ? — изненади се секретар.

— Па ви сте га увели у списак.

— А, списак ? — узе да се буни г. секретар. — Па, знате, тај списак нисам ја израдио, то су тамо писари. Г. Сава писар.

— Тако дакле, г. Сава писар ?

Отишао сам г. Сави писару и он ми одмах признаде да је он израдио списак.

— Ех, врло добро — ускликнух ја — онда ћете ви извесно знати зашта је одликован Сима Саватић ?

— Не знам, господине.

— Па ви сте га увели у списак.

— Да, али ми је то наредио г. секретар.

Одем г. секретару и он се сети, али рече да му је то наредио г. начелник. Одох начелнику и он се сети, али рече да му је то наредио г. министар.

Одох понова г. министру.

— Дакле, излази на крају крајева да сам ја наредио ?

— Да, г. министре.

— Вероватно, врло вероватно. Само у колико се сећам ја сам то наредио на основу једне приватне препоруке. Биће да је начелник добио о томе неко писмо.

Начелник рече: Биће да је секретар о томе добио неко писмо.

Секретар рече: Биће да је г. Сава писар добио о томе неко писмо.

И тако никад краја. Морао бих се решити да неколико дана шетам као шеталица измеђ министра и Саве писара па ипак никад ништа да не сазнам.

С тога сам се и решио на најкраћи пут. Отићи ћу саме Сими Саватићу и питаћу га, зна ли он зашто је одликован.

И ако је то била врло тешка ствар пронаћи Симу Саватића, ипак сам га ја након неколико дана трагања нашао.

— Јесте ли ви, господине, Сима Саватић?

— Јесам.

— Јесте ли ви одликовани Сима Саватић?

— Јесам.

— Е, врло добро, ја вас и тражим. Хоћете ли бити тако добри да ми кажете: је ли вама познато зашто сте одликовани?

— Јесте! — одговори он поуздано.

— Врло добро — кликнух ја усхићен — Кажите ми, молим вас, кажите ми зашто сте одликовани?

— Па по списку.

— Како по списку?

— Дошао сам на ред.

— Ама како молим вас, ја вас не разумем?

— По књизи крштених.

— Ама молим вас, господине Симо, будите јаснији?

— Па по књизи крштених, пре две године био сам регрутован, а сад сам одликован.

— А! — плеснух се ја по челу — дакле ви мислите да у Србији као год што мора свако одслужити војску тако исто мора носити и декорацију?

— Па да.

— И ви мислите да се код нас дају ордени по књизи крштених, па ко дође на ред?

— Па дабоме!

— Е, врло добро и — хвала вам на обавештењу.

Бен-Акиба

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД

Лето стиже...

Ово опасно Пролеће, којим нам се са разних, интересованих страна претило, прође у миру и пређе у жарко Лето на коме све посустаде, само се још гласови о великим компликацијама нису уморили, него све више драже публику.

Последњи је месец био препун разних симптома, по којима би се у ранијим временима могли стварати опасни закључци, да модерна политика није изменила значај политичких симптома и манифестација, те се сад може боље направити закључак рационално, путем спекулације, него на основу самих познатих и признатих симптома.

Али су ти знаци ипак тако многобројни и интересантни да заслужују бар помена, а прогноза се може ипак и без велика обзирања на њих доносити.

У свима државама које играју неку улогу у општој европској представи, десили су се извесни догађаји који имају везе са општом политиком и за које се држи да могу утицати на њу.

У Француској је усвојен закон о протекторату над Мароком и тиме је дефинитивно скинуто с дневног реда ово питање, које је годинама давило, већ иначе затегнуте односе, између Француске и Немачке. Али се спокојство не може никако да устали у Француској! Француски капиталисти у вечитом страху од нечег непредвиђеног, повлаче своје капитале из Европе и тиме стварају тешку новчану кризу у свету, што још појачава узнемиреност.

Ни мало није могао бити намењен стишавању духова састанак Кајзера с Царем у Балтичком Пристаништу. Ма да се с руске званичне стране та посета објашњава, па чак као и извињава, некаквим традиционалним „пријатељством“ између два двора, сви Славени, чији је духовни шеф Руски Цар, знају: да су баш то вековно пријатељство и породичне везе та два двора, биле велика славенска несрећа за последњих сто година и сви сад осећају да би се боље осећали да је та посета изостала. То исто осећање деле сем Словена, данас и Французи у пркос њиховој изафектираној мирноћи и неким натегнутим коментарима. Русија је, у жељи, да овај састанак царева колико толико контрабалансира, послала у Француску шефове својих главних ђенералштабова, војске и морине, ђенерала Жилинског и адмирала Лијевена, а позвала у госте францускога премијера Поенкареа, али све те параде нису у стању из-

гладити мучан утисак што је оставио састанак у Балтичком пристаништу, на све пријатеље Тројног Споразума.

Због чега је био овај састанак у Балтичком Пристаништу? Ко иоле има искуства у политици зна, да се такви састанци праве тек после извесног свршеног посла, само да би владаоци утврдили оно, што су њихови доглавници већ доконали и спремили. Присуство шефова обеју влада у овој прилици, поред министара Иностранних Дела из оба царства, само још јаче поткрепљују претпоставку: да су обе канцеларије биле спремиле један елаборат, који су цареви имали да одобре.

Колике је опсежности овај споразум? То је сад врло тешко докучити. У политици као и у љубави: крију за време, па се касније мора чути музика.

Може се само веровати: да је предмет разговора био у главном ближи Исток, у коме су Западне силе мање интересоване, те су Русији одрешеније руке. Да је у том споразуму добила удела и Аустрија и без њеног присуства (Немачка представља цело Германство према трећему) може се веровати без нарочитих доказа, а камо ли кад постоји један врло важан у оном значајном говору аустријског амбасадора маркиза Палавичинија турском министру спољних послова Асим Беју. Познати мекушац Палавичини најенергичније препоручује Турској да сврши лепо с Арбанасима и да не ствара компликације како не би дала повода европској интервенцији, коју „предлаже Енглеска“!

Разумемо!

У осталом, кад би овакви знаци што вредели, по њима би се дало закључити: да је Турској дошао прави, толико ишчекивани крај! Буна у Малој Азији, буна у Арнаутлуку и Старој Србији, опасно стање у Цариграду, рат са Италијом, Нула на престолу, пронунцијаменто у Војсци и најзад пад Шефкет Паше, који је у данашњем режиму још једини имао нешто снаге и ауторитета. Због свега тога изгледа као да све силе дижу руке од Турске или бар од новог режима.

„Temps“ пише: да цео нов, младотурски, уставно-парламентарни режим није никад ни био уведен у живот, но да је то у ствари била само једна војничка диктатура са једном, Шефкетовом, главом а после његовог пада се појављују хиљаде глава из разних комитета, дакле настаје хаос!

Кад се таква дијагноза са званичне стране поставља једном болеснику, онда се зна какав ће му бити крај и да он није далеко.

А онда није ни чудо што му се облизују наследници.

Русија и Немачка су одредиле себи део, Италија, коју је овај дуги и излишни рат оголео, спрема се да сем Триполиса задржи и окупирана полуострва, или да им бар радикално преустроји судбу „водећи рачуна о расположењу становништва“! Јамачно као што је и о оном у Триполису водила.

Аустрија не намерава ништа мање, него да сиђе до Солуна и то овог пута преко Србије, а Румунија би јој чувала залеђе и зато би у награду добила Ердељ, а уз то би Бесарабија добила аутономију. Зато је по извештају „Новог Времена“, аустријски војни министар Ауфенберг ишао у Букурешт да то све уреди. Чак би и Бугарска, по том извештају, имала добити од Србије Пирот и још Једрене с околином, само да се не би много љутила због Македоније.

„Сваки нешто, не остаде ништа“!

Али у тој су ситуацији Срби већ били, па испливаше!

Најзад и из саме хладнокрвне Енглеске избијају симптоми који зло слуте. Долазак Барона Маршала са претензијом да приближи Енглеску Немачкој и да је према томе одвоји од Тројног Споразума, јако је узнемирила Французе. Јединствена, највећа до сада поморска смотра, што се обавила пре неки дан, и ако је поносом испунила душе Енглеца, само је, с друге стране, још боље предочила мирољубцима огромност борбе којој се иде на сусрет. И то је можда један од узрока што су енглески папири јако пали, што се није давно видело!

Али на све те „обеспокојавајуће гласове“, Лојд Џорџ, енглески министар финансија, одговара једним врло утешним говором, у коме вели: да је политичко небо врло ведро (а не као пре годину дана) и да се не треба плашити никаквих компликација! А енглески министри обично знају шта говоре, а не као неки и неки...

Но и без тога компетентног јемца мира, моје је мишљење било још од почетка ове године (ако сте имали доброту пратити ове хронике): да ће и ова година проћи на миру, из простог разлога, што у Европи нема никога који би смео и био у стању овај лепо пореметити!

Европу нема ко да води, нити има кога који би јој заповедао. А она је свикла од увек да има господара. Императори Римски и Германски, па Ришеље, Луј XIV, Фридрих Велики, Пит, Наполеон I, Метерних, Палмерстон, Наполеон III и најзад последњи њен вођа Бизмарк. Светла али на жалост врло кратка владавина Едварда VII није стигла да отвори нов пут, и ако је маркирала нов период у европској политици.

С тога се данас седи с миром и „влада помоћу равнотеже“, као што је прописан рецепт пре десет година. Тиме је Европи намењена једна акробатска улога, и она, као већ стара госпођа, мора се с уздахом сетасти онога блаженога времена, кад је комфортно седела на крави.

Но постоји још један јак чувар мира. То су војни штабови! Чим се једна војска уреди, опреми и добије свој ђенералштаб, она одмах изгуби укус да се бије. И што је год спремнији ђенералштаб, све је та војска даље од рата! Добро је то код нас већ поодавно примећено: „да штабови бдију“! А што се ови Арнаути још туку, то је само зато што нису још добили свој ђенералштаб. Чим га буду добили и чим буду уредили своју војску, угасиће се њихова ратоборност као и у Црној Гори.

Као закључак из свега овога може се слободно извести: да ћемо ми преболети и ове Илијске врућине и ући у лепу јесен, једино с новим војним кредитима на врату и с пушком на руци, али без окидања.

Па онда боље:

„..... смиримо, динар прекинемо
И крвнице пушке објесимо“.

Spectator.

КЊИЖЕВНА ХРОНИКА

Harald Höffding, *Filosofijski problemi*,
preveo Dr. M. Šević, Zagreb, 1911.

Харалд Хефдинг није велики мислилац; он је више ерудит и човек симпатичан са искрене тежње да живот посвети тражењу истине и да чак ни своје научне резултате не схвати догматички. Да он није никакав „философ века“, доказ је незнатна оригиналност његових резултата, у којима он ниједан нерешени философски проблем није ни помакао унапред. У Теорији Сазнања, основној философској дисциплини, он долази у ред многобројних и већ заборављених позитивиста, које чак и природњаци почињу напуштати. У Етици он покушава, по угледу на свога учитеља, Данца Kierkegaard-a, дати једну синтезу биолошко-еволуционистичког индивидуализма и социјалне Етике, синтезу од које има и бољих и која има значаја за позитивно третирање проблема, али која има још несавладаних тешкоћа. У Философији Религије, полазећи од Психологије и Етике као критериума — овом полазном тачком стекао је несумњивих заслуга за методу ове дисциплине — заузима једну трезвену средину између преживелог догматизма и екстремне Слободне Мисли.

Најзад, ни његови погледи у Педагогији нису ништа додали епохалним и класичним педагошким идејама Аристотела и Русоа, нити су били од директног значаја за модерни експериментални и биолошки педагошки правац у Америци, који се развио из резултата експерименталне Психологије. У свима његовим радовима има једна здрава (и ако не оригинална) мисао и намера: да се Философија приближи животу, да буде способна бити нам саветник у тешким и трагичним душевним борбама. По њему, мисаони, теориски живот само је специјална врста живота уопште; чак, онде где престаје моћ теорије да решава проблеме, ту их *живој* сам развија и решава. Теориско-философски рад

може само поставити проблеме : решавати их може само живот („живот мора бити схваћен — тј. теориски описан — *унизид*; наспрот томе, пак, мора се живети *унајред*“, — то је главна гносеолошка мисао Kierkegaard-ова, коју и Хефдинг усваја и разрађује). — Као што се види (тј. *ако* се види, јер ући *in medias res* у овако овлашном приказу нити је могуће нити допуштају циљеви овог часописа), Хефдинг је покушавао често немогуће синтезе и зато доживљавао трагичне тренутке разочарења; у пажњи да све заблуде и предрасуде отклони, он, увек скептик, увек имајући још нешто да каже, као да вас уверава да ни оно није тачно што он проповеда, те чини утисак човека који стално сам себе тражи. То значи да Хефдинг није конструктивна глава: он је, можда велики мислилац, чак и систематичар за Данце, али је епигон међу мислиоцима и систематичарима...

Али баш та немоћ да конструише систем, да прибави интелектуални мир и себи и ученицима, чини га сопособним за једну другу врлину: он је један од најбољих модерних писаца философских уџбеника. У својој „Психологији“ (*Psychologie in Umrissen*, 1908.) он је купио све резултате главних метода (самопосматрања и експеримента) и учинио нам психологију оним што јесте: најзанимљивијом науком. Својом „Етиком“ (*Ethik auf grundlage der Humanität*) он је и ову науку поставио на чврсту психолошку подлогу и приближио ју чисто хуманоме и биолошком схватању. Све монографије што их је до сад дао одају писца велика искуства, широка интереса и жива, популарна језика. И, ако икад настану боље књижевне прилике у нас, први философски уџбеници, који би се имали превести и ради стручних и ради најширих студија, којима би се користила цела образована публика, били би Хефдингове јасне, објективне и исцрпне монографије. И врло је срећна мисао г. Шевића што нам је, у данима кад српско-хрватска философска литература бележи тек свој порођај, превео ове „Философске проблеме“ од Хефдинга. Не толико због дубине пишчевих резултата, колико због лако схватљивог начина третирања, доступног и најширем интересу, ова се књига може довољно препоручити.

Језику и преводу нема се много шта замерити (јасно превођење није увек врлина г. Шевића), изузев велики број хрватизама, који се, у осталом морају трпети у књизи намењеној српској и хрватској публици.

St.

Богови су жедни
Роман Анатола Франса.

Замислите једнога од последњих Јелина, скептика услед дугог посматрања живота, мудраца и епикурејца услед урођене интелигенције

и жеље за правим уживањем, да живи у једном модерном, узнемиренем друштву и онда ћете добити приближну слику најстаријег француског романиера — Анатола Франса. Сва његова дела — а нарочито ово последње — немилостиво али и спокојно, са философском резигнацијом откривају сву беду и ништавило наших поступака, нашег друштва, нашег данашњег живота у опште.

„Богови су жедни“ — наслов чине Робеспьерове речи у очи Терора. То је роман из доба Револуције. На супрот досадашњим писцима а по своме старом, познатом маниру, Франс је посматра овде сасвим обичне људе, њихов буржоаски живот, њихова опажања која су они могли имати о времену у коме су живели и на тај начин овај велики мислилац дошао је до оних истих неповољних, управо страшних закључака о узроцима, току и циљу француске револуције до којих су закључана и данашњи незаинтересовани историчари доспели. Ево како се врло тачно објашњава она страст за убијањем која је обузимала најмирније људе из доба Револуције, као овог сликара Гамлена, идеалисту, једног од јунака романа :

— Његово поштење, његова мушка стидљивост, хладан разум, оданост држави, најзад врлине његове, слали су на гилотину нежне душе.“ То је човек сав утонуо у Русоа. Њему је врлина урођена човеку те за свако зло што сналази народ криви су „злочинци“ које треба строго казнити, па макар то били дотле најбољи људи, његови пријатељи, његови рођаци које је он волео и јоште воли.

Али ево сјупротног типа. То је Брото, искусан човек, добар епикурејац, други Силвестр Бонар или још боље Анатола Франс. Он овако размишља : „Незнање је нужан услов за срећу људи и мора се признати да ови у највише случајева тај услов испуњавају. Ми скоро ништа не знамо о нама ; о другима баш ништа. Незнање нам доноси мир а лаж срећу.

Треба волети врлину, али је добро знати да је то само једно средство које су људи измислили да би угодно живели у заједници. Оно што ми зовемо морал само је очајно предузеће наших ближњих против реда у свету који значи борбу, сечу и слепу игру супротних сила.“

На вест о установљењу култа Разуму и кад Гамлен хоће да га придобије за то, Брото вели : „Ја осећам љубав према разуму, не фанатизам. Разум нас води и осветљава нам ; кад будете начинили од њега божанство, онда ће вас заслепити и навести на злочине.“

Али оно што даје кључ, *raison d'être* овом роману јесте, као увек код Франса онај вечити, непромењиви атрибут људи — љубав, љубав према женама.

Трговац Блез, чија се кћер заручила тајно са Гамленом говори : „Жарка жеља грађана да се препороче, хлади се временом. Револуција много дуго траје: почиње изазивати досаду. *Али људи ће увек волети жене.*“

На једном мосту гура се светиња: пролазе прва кола са осуђеницима на смрт. Гамлен спази свога пријатеља, лепог Демажа и зове га због једне важне ствари.

— Остави ме! одговара му брзо Демаж. Ишао сам за једном божанственом женом, у сламном шеширу, модискињом, са плавом косом опуштеном низ леђа: ова проклета кола раставише ме од ње... Одмакла је даље, већ је на крају моста.

Гамлен му се куне да је ствар важна и хоће да га задржи али Демаж се већ беше провукао између коња, чувара, сабаља и буктиња и пратио је модискињу.

Сам Гамлен, кад сазнаје од своје заручнице да је имала већ драгана, налази само ове изразе: „Драга жртво монархистичке корупције.

Последње стране романа, најзад, усред нове побуне у Паризу (9 термидор), описују један љубавни састанак.

Они који су знали колико је Анатол Франс радио и ради у јавном животу, за срећу и напредак не само свог народа, не треба да се нађу изненађени оваквим појмовима и представљањем француске велике револуције. Ако је Франс пристајао последњих година уз социјализам, то је он чинио само као поборник мира међу народима, као мудрац који, поред свег сазнања о људским махнама, жели срећу људима. Али ни у ком случају он не би пристао на тиранију гомиле као што није пристао на тиранију појединаца, јер је обоје неповољно сликао у својим књигама.

Оно пак што остаје код њега, што му чини част усред свих других његових савременика, јесте спокојно, хладно суђење и разумевање људске немоћи. Зато је Франс био скептичан али зато је толико волео љубав и доброту, толико истицао у својим делима мирне, добре душе, научене дугим искуством да не траже много, које можда не раде добро да свако види, али још мање раде рђаво. Он је можда једини који је с таквом слободом гледао у очи данашњој друштвеној беди и признавао своју немоћ. „Са вером и надом, ми смо изгубили милосрђе: те три врлине које су као три лађе са сликом какве небеске девице на кљуну носиле сироте душе по светском океану, утопиле су се у једној истој бури. Ко ће нам донети нову веру, нову наду, ново милосрђе!“

Гер.

ПОЗОРИШНА ХРОНИКА

Хајнрих Лаубе.

Лаубе се у нас сматра као идеал управника позоришта. Пишући о позоришној уметности, критичари седамдесетих и осамдесетих година, позивали су се на њега, као на несумњив ауторитет. Своја мишљења, која су им се чинила парадоксна, нова и неуверљива, поткрепљавали су Лаубевим мишљењем, као што су природњаци своје хипотезе поткрепљавали Дарвином и Хекелом. Милетић, са својом јединствено великом и дирљивом љубављу према позоришту, али без својег властитог мишљења о позоришној уметности, највише и најрадије се позивао на Лаубеа, Аристотела и Лесинга. Када је говорио о драмским делима, он се позивао на Аристотела и Лесинга, као на законодавне и непогрешне естетичаре. А када је, опет, говорио о позоришној уметности, онда је Лаубе био за њега једини ауторитет. Лаубеове успомене на службу у позоришту сматрао је, као теолози што сматрају Свето Писмо: оне су само неприкосновени докази о којима је грешно дискутовати. Он се данас у нас више не цитира. Али се и данас, као и пређе, позивају на њега, када се, као речитим и неоспорним аргументима, хоће да докаже да једна личност није погодна за управника, или да једна личност није имала успеха као управник. Они, који и данас помињу његово име, задовољавају се да само констатују, како је он имао великих успеха и да је због тога био идеалан управник. Они се никад не упуштају у објашњавање и дискутовање његова рада и успеха тога рада: његово је име за њих, временом и непровереним предањем, постало синоним са успехом у позоришту, као што је Вук Бранковић постао синоним са издајством.

На тај се начин у нас створило о Лаубеу нарочито мишљење: он се сматра као велик и напредан дух који је, посредством своје јаке и изразите индивидуалности, био кадар да раскине са свима, традициом подржаваним и освештаним предрасудама у позоришној уметности; да се сматра као велик и далековиди реформатор позоришне уметности.

Лаубе, међутим, није био велик и, за своје време, напредан дух. Није ни у колико проширио оквир позоришне уметности и није био реформатор њезин. Он је, уз пркос својем симпатичном демократизму, због којег је, 1848 године, допао тамнице, био, у позоришној уметности, окорели конзервативац. Био полу војник полу аристократ. Био позоришни монархист у рђавом смислу: он је своје погледе на позоришну

уметност црпео само из традиција и само их је њима подржавао. Он није био уметник, мада је имао уметничких инстинката. Он је био организатор са свима махнама и врлинама енергичног, индивидуалног, бирократског и претенциозног организатора. Његово име данас више значи дисциплина, него уметност, више рутина и организација, него уметност.

I.

Бечко Дворско Позориште било је, у почетку, дворана за забаве у коју су долазили само двор и аристократија. То је била мешавина од отменог циркуса и примитивног позоришта, у којем су се продуцирали лакрдијаши (Hanswurst) који су своје лакрдије, махом, екстемпорирани (Stehgreifkomoedie, comedia dell' arte) и у којем су се, с времена на време, представљале француске трагедије из којих је, наравно, брисано све оно, што је, по скученим појмовима болећиво — хипокритске аристократије, вређало грациозне осећаје двора и аристократије.

Глумци, и најталентованији, нису тада имали никаква угледа. Они су сматрани као друштвени талог. Лугањем из места у место више су живели од милостиње, него од своје зараде. Сматрани као људи најниже врсте, као нешто, што је „најниже у монархији“, они нису имали приступа у друштва, јер су се под друштвом тада разумевали само двор и аристократија. Приликом великих свечаности полиција је, обично, издавала наредбе које су се искључиво тицале глумаца: глумци су опомињани на ред и пристојност, забрањивано им је да излазе после десет часова увече и врло им је строго, стављајући у изглед врло велике казне, забрањивано да се опијају, да се свађају и туку и да врше крађе. Још Марија Терезија, која је имала тако мало смисла за позориште и његову уметност, писала је Кауницу, када је овај, као дворски човек и чиновник, хтео да се стави на чело Дворског Позоришта, овакве речи: „Ја не бих желела да ви будете на челу позоришта. Желела бих да то буде један човек који би ме могао успокојити од те рјаве расе људи, а не да она уђе под вашим именом, или под именом Штаренберга; ваша су имена и сувише светла и драга да би се она могла употребити за оно, што је најниже у монархији.“ Глумци су имали врло бедне наднице и били су само у мало завиднијем положају него што су били римски гладијатори. Сматрани су као вештаци који долазе у ред оних вештака који гутају ватру и сабље и који се, пред гомилама народа на улици, преврћу или имитују животињске гласове. Аристократија је, у партеру, играла тарока — јер се двору, за време Марије Терезије, било досадило да попуњава сталне дефиците и због тога је он дао концесију за картање — и, с врамена на време, баци поглед на позорницу, када глумац, својом страховитом виком, пробуди њихову пажњу. У ложама су млади кавалери изјављивали љубав дамама које су, иза својих лепеца, грациозно превртале очима.

Дворско је Позориште било искључиво забава за двор и аристо-

кратију. Њихов је укус давао правац позоришту и његови управљачи слепо су водили рачуна о томе аристократском укусу. Оно је постало по угледу на француску комедију у Паризу, али класична уметност у Француској цветала је на једном националном двору. Бечки двор, међутим, није био никада националан. Аустријско племство било је мешавиша немачког, мађарског, словенског, шпанског, италијанског, лотриншког, ирског и нидерланског племства. На двору се говорило шпански и француски и шпански, односно француски, укус врло је дуго стварао репертоар Дворског Позоришта. Позориште је било далеко не само од националне уметности, него уопште од сваке уметности. Двор и аристократија тражили су забаве искључиво за се и то забаве коју су они сматрали за отмену, јер она није имала ничег заједничког с народом. Због тога је Дворско Позориште, које је 14 маја 1748 године ре-новирано, једном Глуковом опером отпочело давати представе на италијанском језику и тако је оно било пуне две године чисто италијанско позориште које је, са особитим задовољством, неговало оперу и балет. То је било време, кад се Шекспир у Бечу презирао и сматрао као велики дивљак и када је један рђав драмски писац, који је тада имао врло много успеха, овако говорио о Шекспиру: „Шекспирове драме још више су испод критике, него најрђавије готске зграде. Од Софокловог „Едипа“ до „Геца од Берлихингена“ нема тако рђаво изведеног, глупог, неморалног и одвратног карактера, као што је — Хамлет“. И тај данас савршено заборављени потпоручник и барон, Ајренхоф, који је био бескрвни ученик и подражавалац Расинов, имао је успеха са својим комадима, а нарочито са својом лакрдијом „Der Postzug“, о којој је Фридрих Велики рекао: „Да је Молијер радио на истој ствари, не би боље успео.“

Интендант Дворског Позоришта био је увек какав угледан аристократ који је, поред многих других сјајних титула, имао још и ту титулу и који је „позориште прилично разумевао.“ Он је био посредник између двора и позоришта, био тумач и реализатор дворског укуса, био, најзад, одговоран двору за сваку омашку која се глумцима измакла. Доцније, кад је Дворско Позориште постало само позориште и кад интендант аристократ, не разумевајући нову уметност, није могао потпуно задовољити нови укус двора, придаван му је један чиновник као помоћник, који се прво звао секретар и драматург, а после и директор. У Дворском Позоришту су се, на немачком и француском језику, давале само француске трагедије, а доцније и немачке, али после педантно брижљиве цензуре: из њих нису избациване само, једино аристократији сумњиве, алузије, него су, с апсолутистичком самовољом, мењани велики пасуси и преиначавани читави чиновни.

Најзад је било допуштено да долазе у Дворско Позориште и сви они смртни који нису били аристократе и који нису спадали у дворске кругове. И од тога доба постаје Дворско Позориште културна уста-

нова у којој се неговала позоришна уметност. Али у скученом оквиру, не удаљавајући се много од традиција и стално застајући иза литерарнога прогреса.

Са доласком Коцебуовим за секретара Дворскога Позоришта, 1797 године, уводи се нов обичај који је, са незнатним изузетцима, остао и данас: за артистичког се директора поставља књижевник. Коцебу, који је имао тако много успеха са својим плитким, водњикастим и дирљивим комадима „из грађанског живота“, није био позват да буде фактички директор. Њему је била намењена сасвим друга дужност: био је позват, да буде једна врста званичног новинара Дворског Позоришта који ће публици тумачити намере позоришне управе, и, што је још главније, да одбија нападе свих оних противника који устају против окамењених традиција Дворског Позоришта и који траже да се капије његове отворе новом времену које нестрпљиво стоји пред њима. Али Коцебу није био задовољан својом намењеном улогом: он се мешао у глумачке послове, био је приграбио режију, надајући се да ће, временом, приграбити и сву власт у своје руке. То му није пошло за руком. Глумци су га омрзли због строгости његовог „сибирског режима“ и он је, већ после две године, морао напустити свој положај.

Шрајфогел, којег Немци сматрају као најбољег управника Дворског Позоришта, унео је у то позориште нов тон, ма да није „вређао“ традицију његову. Он је унео шпанску романтичну драму која је доцније тако силно утицала на целу немачку књижевност. Он је био први од управника бечких позоришта који је, по угледу на немачко позориште у Берлину, дошао до уверења да једно позориште може само тада имати велика и стварна успеха, ако оно буде у блиском контакту с драмским писцима. Шрајфогел је, најпосле, први дошао на идеју, да управник треба позориштем да управља са позорнице, а не из своје канцеларије, као што се то радило пре њега. Немачки драматичар до тада није излазио из своје собе. Шрајфогел, ма колико да је имао пречишћена укуса, ипак је, зарад публике, која се под утицајима конзервативне аристократије, тешко мирила с новим правцем у драми, поред француске и шпанске трагедије, поред немачке класичне драме и поред Шекспира, морао давати и комаде од Раупаха, Ифланда и Коцебуа. Млади револуционари у драми, Гуцков, Хебел и Лаубе, узалуд су, свим жаром својег младићког одушевљења, лупали на капије Дворског Позоришта. Они су оглашавали рат старом правцу. Њихове су намере биле да разбију гвоздену карику традиција у којој је стењала уметност у Дворском Позоришту. Али, њихово време још није дошло. Зато су они и заборављали да дворско позориште није погодно земљиште за борбу. Они су били заборавили, да је Дворско Позориште последња фаза једне периоде борбе: у њ улазе само дела која су себи извојевала извесан стил, „јер је стил само доказ зрелости.“ Само оно дело,

које је победило у тој борби и које има изгледа да ће вечито живети може ући у Дворско Позориште. Оно се не интересује за борбу око новог стила, нити оно подстрекава на борбу: оно има посла само са готовим резултатима. И једино се тиме објашњава, што је Дворско Позориште годинама заостајало иза савремене продукције и што је његов главни циљ био у томе да, на традиционално уметнички начин, приказује класичну драму. То је, у главном, и данас његов циљ.

Шрајфогел је, на двадесет и неколико година пре Лаубеа (у једном писму од 6. децембра 1825 године) устао против глумачких династија и против њихова утицаја на избор комада и на поделу улога. Он је још тада доказивао, да се једно позориште све дотле не може развијати, док се не скрха моћ Одбора Саветодавног Тела и док се тај обичај не укине.

После савршено лакоисленог Дајнхардштајна, за којег бечлије тврде да га не треба озбиљно узимати као управника позоришта, дошао је одличан познавалац позоришта, Холбајн. Али, поред свег својег знања и поред све велике љубави према позоришној уметности, Холбајн није имао ни једне своје идеје, нити је, опет, био кадар да оствари какву туђу идеју: он је, на крају крајева, био само савестан, био је ипак једна врста чиновника који се бави позоришном уметношћу и који је, као чиновник, брижљиво чувао традицију Дворског Позоришта. И, као такав, он је био не само савршено неосетљив према новом, реалистично-идеалистичком, правцу у драми, него је, чак, са страхом гледао у револуционарну Младу Немачку, како, својим чврстим и „санкилотским“ рукама, дрмуса основе Дворског Позоришта. И он је отишао, као човек који није хтео да му се сруши кров над главом. После Холбајна дошао је Лаубе.

(Наставиће се)

П. С. Талетов.

Једна позоришна сезона у Бечу

У погледу позоришне уметности и књижевности Беч је, какав је да је, ипак један од најважнијих центара, ма да он као чисто књижевно и књижарско место заостаје иза много мањих немачких градова. Зато мислим да неће бити без интереса ако учиним овде један макар и летимичан поглед на Бечку позоришну сезону која је већ пре неколико недеља истекла и постала предмет локалне критике.

Локална критика прегледала је већ рачуне губитака и добитака, свела резултат и дала мишљење не са свим повољно, а мој задатак је да у кратко изнесем и слику сезоне и скицу критике.

Чињеница која је несумњиво најзанимљивија и била предмет свакодневног разговора, јесте криза у чувеном старом Бургу. Царско Позо-

риште оперисало је ове године у главном са десетак до петнаест комада увек упорно и јогунасто и против готово једнодушног негодовања дневне критике, која се изражавала на све допуштене начине почев од приказа и чланака у озбиљним листовима па до оштрих и често духовитих досетака разних хумористичких *карикаџура*.

Бург заиста није имао среће. Или је давао ствари које и ако нису ван литературе остале су без икаква позоришна успеха, или ствари које су имале позоришног успеха али су биле књижевно немогуће. Од оригинала, новитета, готово једино дело књижевне и то сумњиве књижевне вредности било је Шницлорова *Просџрана земља*. Шницлера је завела лепа фраза: срце је пространа земља, и покушао је да чудноватошћу људских осећања оправда један злочин неосећајући како и без воље даје једну ствар књижевно и естетски неморалну. Један богат човек вара годинама своју симпатичну жену, заводи и отима вереницу свога јединог пријатеља, живи са женом свога ортака и тај исти човек убија младића здравог и способног за живот коме се најзад подала његова жена. Да би достигло до врхунца тај је младић јединац једне жене која је много патила, и тој матери убица ладнокрвно пружа руку која је пре неколико тренутака убила сина.

Готово ниједан други оригинални новитет не може се ни толико озбиљно узети. Ернстова *Љубав не пресџаје* јесте једно велико мелодраматично ништа а *Лојтин рођен-дан* од Томаса је једна неинтелигентна и неукусна лакрдија. Ту се један буцмасти немачки отац плаши, што његову кћер Лоту неће имати ко да поучи како се у браку живи, јер је њен вереник професор, који те ствари није стручно учио. Оца мало теши што је вереник зоолог, ма да „то“ код буба другаче иде док најзад добра кћер не умири оца дипломом бабичког курса, који је тајно свршила. Ништа бољи нису ни Реслерових *Пет Франкфурџана*, неуспела алузија на Рочилде, који су бар веселим Бечлијама дали прилике за нескладне каламбуре („Frankfurter“ са зову и једна врста кобасица).

Од преведених новитета од правог интереса била је само Толстојева *Жива лешина*, једна од најбоље приказаних драма у Бургу ове, прошле, сезоне. Кроазево. *Кад срце говори*, и *Цезар и Клеопатра* од Шова могу и бити комади који се дају видети али су далеко од тога да буду на позорници која има чистих уметничких и књижевних претензија.

Класична и књижевна модерна драма била је реткост у прошлој сезони. Од Шекспира су давале два-три пут неке од краљевских драма, од Гетеа само Егмонт и то при крају године, Ибзен је био неколико пута само са својим слабијим стварима и у врло рђавом приказу. Најчешће је давана прерађена *Ана Каренина* и *Госпођа Икс*, нарочито Ана, коју и Бечка публика као и наша, не знам зашто, радо гледа.

Неуспех класичног Бурга ове године био је толико очевидан, да је критика морала тражити кривца и нашла га је у управнику њеном,

Барону Бергеру. Критичар *Меркера*, листа који се искључиво бави позоришном уметношћу, налази да узрок неуспеха у Бургу лежи у природи управника Бурга који је човек књижевне а не позоришне културе.

Сем Бурга су у Бечу још четир позоришта која приказују драму. То су Немачко Народно Позориште, Бечка Позорница, Позориште у Јозефштату и Резиденцбина. Ова два последња дају лаку француску комедију и јесу места где се отмена и богата Бечка публика најчешће виђа. Нова Бечка Позорница јесте једно малерозно позориште, у колико се оно све више трудило да што боље даје у толико је бивало све слабије посећивано, тако да ми се чини да је са крајем ове сезоне наступио и крај њеног живота. Немачко Народно Позориште однело је рекорд ове године. Озбиљним радом, радом с планом, успело је ово позориште да стекне једну сталну публику и озбиљан глас. Тајна његовог успеха лежи у томе што оно више даје но што се од њега ишчекује. Оно има прво свој класичан понедељак, кад за нешто спуштене цене даје добро спремљену класичну драму, даје модерну француску и немачку драму и то увек са похвалним трудом. Немачко Народно Позориште привукло је и најистакнутије писце к себи. Њему је Шимулер дао своје најбоље ствари: *Ашиковање*, *Анашкола*, *Маријонетте*, Хауптман *Усамљене људе*, Халбе *Младоси* а Шенхер *Веру и Завичај*. Најзад највећи сценички успех ове сезоне *Плава пјаница* од Метерлинка припада том симпатичном Позоришту.

Било је неколико значајних гостовања. Познати талијански уметник Ермете Новели гостовао је децембра месеца у осам својих најбољих улога, али је материјално са Бечком публиком зло прошао. Мојсеј је дао неколико великих вечери а Басерман је у топле мајске дане скупљао Бечлије у Новој Позорници читав месец. Најинтересантније гостовање било је у Штраусовом Позоришту. Ту је одлична Берлинска Лесингова Трупа давала два циклуса, Хауптманов и Ибзенов. Пријатно је видети једно друштво правих уметника које се посветило изучавању и приказу неколицине писаца, и то такво детаљном приказу. Елза Леман и Матилда Сузин, чланице тог позоришта, показале су како је уметност заиста једна „пространа земља“ и како се невероватно далеко може у тој земљи отићи.

Ив.

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД

Четврта Југословенска Изложба.

III. ДИО.

Л а д а.

2. Бугарска, српска и словеначка секција.

Све се секције Ладе, заступане на IV. југословенској изложби, одликују особинама умјетности прве половине прошлога столећа. Док умјетност прошлих епоха, особито 15., 16., 17. и 18. вијека можемо лако схватити као продукт културе онога доба, умјетност прве половине прошлога столећа не стоји ни у каквој вези са културним животом. Наилазимо на множину дјела која по својој суштини припадају различним земанима прошлости. Сликари нијесу били интерпрети свога времена. Прошло је столеће било доба историјских студија: први пут се проучавала цјелокупна историја. Као посебна знаност његовала се естетика која је умјетника упућивала да се лепота ствара само вјерним опонашањем љепоте која је већ била. Из свих ових разлога бијаше сликарство прве половине 19. вијека ретроспективно. Умјетници се одушевљаваху за антику, путовали су у Рим и Грчку и марљиво читали грчке и римске класике. Затим су проучавали средњи вијек и настојали, прилањајући се на примитивце, створити религиозну умјетност. Илустрирали су средњевјековне легенде и приче. У Енглеској се јавио прерафаелитизам који није ништа друго него облагорађена умјетност Ботичелија и осталих кватрочентиста. У Франпуској се неговало историјско сликарство што обрађиваше догађаје 16. и 17. столећа. Након што су сликари свих народа величали добу Карла VI., Ришљеја, Кромвела и Валенштајна почеше се јављати интерпрети 18. вијека, који у Месоњеју и Менцелу нађоше своје најбоље представнике.

Пошто су умјетници ретроспективно приказали све што се некад преживело, почели су поимати да једнако и живот садашњости пружа доста грађе за умјетност. У ово доба, доба литературе захтијевало се од слике да има литерарни садржај. Умјетници су приказивали стране земље, њене обичаје и ношње, сликали егзотичне пејзаже, а једнако су обрађивали сцене из свога народнога живота. Све су слике дјеловале као новеле и приче. Свака је морала имати поучни или комични или ганутљиви садржај. Наскоро је сликарство напустило службу литерарних интереса и почело истицати мјеште поучнога садржаја умјетничку мисао.

Док се досад полагала највећа важност предмету интересантних мотива, одједаред су умјетници проучавали естетичка питања, питања предочи-вања простора и схватања боје. Сликари су тражили своје узоре у ренесансима, код старих Холандеза и свих мајстора чија умјетност није била анегдотарска. Са доласком гаса и електрицитета, па грађењем великих, пространих и свијетлих атељеја долазила је у сликарству боја све више до израза. Средином шесдесетих година када се увидјело да је свака естетика лажна која учи проматрати природу кроз призму једне већ готове умјетности, јавља се проблем Импресијонизма. Веласкец, Гоја и Фрагонар, сликари свијетла, кумоваху на рођењу нове умјетности јер су њихови умјетнички принципи најбоље одговарали тенденцији садашњости. Уз ове велике мајсторе утјециху и Јапанци на развитак импресијонизма који није само рефлекс старих епоха већ сасвим само-стална умјетност са стилем што карактерише дух новог доба. Импре-сијонисти полазећи са становишта да је интелект сликарев заправо садржан у оку, обрађиваху у дјелима највише природу и предмете које можемо својим очима гледати. Њихова умејетност, да би се разумјела и осјећала, предпоставља култивирано око. Сликари су проучавали проблем свијетла и тражили нове колористичке вред-ности. Послије импресијонизма дође у сликарству 19. вијека до нај-већега изражаја линија, архитектоника слике, која је довела до нове декоративне умјетности, чији су данас представници Мартен, де Шаван, Клинт и Ходлер.

Споменули смо како је почетком прошлога вијека, након репреспек-тивне перијоде наступило доба када су умјетници обрађивали савремени живот цртајући најинтимније његове епизоде. Читаво ово жанр-сликарство чини се данас као нека попустљивост буржоаском укусу који нема никакве везе с умјетношћу. То је права филистарска умјетност. Ради тога нас не може загријати ни умјетност *бугарске секције Ладе* чији је главни репрезентант Јарослав *Вјешин*. Као што је Буковац оснивач хрватске умјетности, Волф и браћа Јанез и Јуриј Шубиц словеначке, Вјешин је отац бугарске. Од свих ових оснивача бијаше Буковац када је стварао загребачку умјетност највише модеран. Он је дошао у Хр-ватску равно из Париса када је Француска модерна била у пуном јеку. Треба знати да су кроз читави 19. вијек све земље биле провинције великога царства чији се главни умјетнички град звао Париз. Француска је водила главну ријеч у свим умјетничким питањима. Она је ријеша-вала класички све проблеме које је рађао прошли вијек. Вјешин и ње-гови наследници нијесу били у живом додиру с француском умјетношћу. Они су остали нетакнути од модерне кад је била још у развоју исти-чући боју за разлику од клер-опскира. Поготово су Бугари остали без утјечаја импресијонизма што је истицао проблеме свијетла а запостављао контуру и линију, а исто тако од нове умјетности што тежи за савр-шеном хармонијом боје и линије, за „светом љепотом линије и мирноћом

чисте боје." Сви бугарски сликари, ни они најмлађи нијесу до данас у свом умјетничком сватању надмашили Вјешина. Сви раде конзервативно: тачно и педантички. Једини *Маринов* што је изложио у друштву бугарских умјетника, показује нешто смисла за модерно сликарство, за поентилизам и импресијонизам.

Вјешин је изложио неколико великих слика на којима опажамо замјерни виртуозитет. Са великом лакоћом слика војнике, официре, коње, казане, ватру, горе и долине. Његове су слике укочене и дјелују као да је све ухваћено фотографским апаратом. Његове фигуре не живе, оне се не мичу и не крећу. Код Вјешина је све намјештено и научено: слика напамет по одређеном рецепту и одвише добро зна какву боју или нијансу треба узети за небо, гору, поље и долине а да дјелује перспективно и пластично. Све је тачно и прецизно цртано и моделирано по увијек без душе коју највише тражимо у свакој умјетности. Вјешину је сликарство средство да глорифицира бугарску војску, да описује обичаје и живот свога народа. Његова је умјетност слична француској за револуције када су сликари проповиједали идеје великих људи ставивши читаву умјетност у њихову службу. Вјешину мањка осјећај за композицију, за карактерисање појединих група и фигура. Слика све једнако помно настојећи што више задовољити укус филистарски. Такве су слике „Јубилејни маневри код села Шипке“ и „Двадесетогодишњи јубилеј краља Фердинанда“ на којима се фигуре не разликују ни у чему од обичних колорираних фотографија. По обрадби сижеја Вјешину је сродан Иван *Мрквичка* који, и ако је изложио у Друш. бугарских умјетника, сасвим пристаје уз чланове Ладе. Он је романтичар што жели сликама дјеловати на најшире масе. Дјела „Честитања послје вјенчања“ и познато „Ђурђевданско јагње“ вјерно приказују народне обичаје. Мрквичка припада генерацији која национализам идејно идентифицира са обрађивањем сеоскога живота без обзира на индивидуалност и оригинално схватање боје и технике. Његове слике подсећају на чешкога сликара Јарослава Чармака који је без сумње бољи композитор и цртач. Док Вјешин и Мрквичка имају доста заједничкога, Иван *Ангелов* се својом техником и умјетничким сватањем одваја од свих Бугара највише. Он слика врло њежним бојама и радо експериментира. На пејзажима постиже лијепе ефекте употребом, на једној истој слици, разних техника. Ангелове слике имају доста зрака, свијетла и сунца. У композицији је слаб и показује нешто дилетантизма. Од фигуралиста истичу се у бугарској секцији Никола *Михаилов* и Јелена *Карамихаилова*. Њихове слике, и ако добро сликане, немају много осјећања за европске умјетности. Они се још одвише боре са техником, слабо осјећају форму и монументалност масе. Док се у Лади истиче неким добрим мањим пластикама Марин *Василев*, у Друштву бугарских умјетника је изложио Андреј *Нихолов* најбоља дјела данашње бугарске скулптуре. У студијама дјетињих глава у мрамору има много финоће која се сасвим губи

у портретима, израђеним у гипсу, Ивана Вазова, Тодорова и Андрејчина. Као што су у сликарству и вајарству, заостали су Бугари и у графичким умјетностима. Једини Александар *Божин* показује у својим карикатурама отменост данашње модерне графике. Црта на начин Француза: занемарује форму а највише наглашује психологију физиономије. Његови се цртежи одликују јаком декоративношћу што карактерише јапанске бојадисане дрворезе.

Српска секција Ладе.

Српска секција Ладе не разликује се много од умјетности бугарске. Код свих се сликара осјећа тежња за што већом рутином. Њих не муче никакви проблеми, они се не боре нити желе бити револуционари. Ради тога дјелују конзервативно, укочено и индиферентно. Једино Бета *Вукановића*, заједно са мужем Ристом *Вукановићем*, показује модерно сватање док су остали или посвемошњи дилетанти или скрајњи недантичари. Међу потоњима заузима прво мјесто Урош *Предић* чији портрети дјелују као најобичније бојадисане фотографије. Нешто су боље његове црвене слике и ако су без икаква стила, поготово византијскога, толико нужног за наше иконостасе. Треба споменути да је у српској Лади заступан и Паја *Јовановић* једним женским портретом. Јовановић је сликар јакога талента и његове слике прије петнаест или двадесет година бијаху без сумње дјела европских квалитета. Данас је умјетност Паје Јовановића несавремена, она се преживјела. То најбоље доказује изложени портре који је великом виртуозношћу сликан, и који, упркос фрапантне сличности и слеганције, не показује ништа осим замјерне рутине некадашњег мајстора. — Од вајара што су изложили у Лади истичу се Симеон *Роксандић* и Јован *Коњарек* савјесном и солидном техником. Графичар је једини Љубомир *Ивановић* који у цртежима, као што и у сликама, показује више вјештине него ли осјећања. Бриједно је споменути и Одјељење пријављених умјетника гдје изложише најмлађи српски сликари међу којима се угодно доима Никола *Ђешевић* живим и добро цртаним акварелима и Наталија *Цвејковићева* занимљивом техником сликања.

Словеначка секција Ладе.

Док су најбољи словеначки сликари изложили у Медулићу, у *словеначкој секцији Ладе* имаде доста дилетаната чији радови сметају дојму што их чине слике занимљивих умјетника Весела, Вавпотича, Шантелове и Стернена. Фердо *Весел* посједује колорит што подсјећа на модерног њемачког сликара Слевогта. Његове студије старачких глава одликују се добрим цртежом и живом пластичношћу. Иван *Вавпојич* има талента за перспективу боје, но у композицији је још доста несигуран. На великим сликама губи се онај интимни колорит што нам чини

његове мале пејзаже врло симпатичнима. Аугуста *Шаншелова* слика куражно и широком техником која ју уздиже над остале сликаре Ладе. Уз Матевиха *Штернена* сликара марина добро се репрезентира Хинко *Смрекар* колорираним цртежима и Саша *Шаншел* извршним дрворезима.

Коста Страјнић

БЕЛЕШКЕ

КЊИЖЕВНОСТ.

Сунца и сенке. У врло укусноме издању изашле су из штампе песме Светислава Стефановића под насловом „Сунца и сенке“. У књизи су песме Стефановићеве од 1902 год. до данашњих. Песме су подељене у десет група, које носе ове наслове: На језеру, Акорди бесмртности, Када земља дише, Под сенкама, Музичке визије, Мистерије, Дивљи сонети, Самоће, На прагу и Баладе. Књизи је цена 2 динара.

Модерна библиотека. У издању вредне књижаре С. Б. Цвијановића изашле су до сад већ две свеске модерне библиотеке. У првој је роман Кнута Хамсуна „*Пан*“ из записника Капетана Томе Глона а у другој је Сремчева „*Лимунација на селу*“.

Врело. Друштво Хрватских Књижевника издало је збирку песама Милана Беговића под насловом *Врело*.

Наш Божић и Увела Ружа; приче нашега сарадника Боре Станковића прештампане су у засебне књижице из књиге „*Старо Еванђеље*.“

Антологија хрватске лирике. Друштво Хрватских Књижевника, одлучило је и приступило припремама да изда антологију најмлађих хрватских лиричара. У антологију ће ући Черина, Љ. Визнер, Павле Хајзлер, Никола Камов, Августин Ујевић и т. д.

ПОЗОРИШТЕ.

Краљева награда. — Решењем г. министра просвете одређен је одбор за оцену драма поднетих на конкурс за краљеву награду. У овај одбор су ушла г. г. Др. Јован Скерлић проф. универзитета, Бравислав Нушић књижевник, Милан Грол

управник и Милан Предић драматург Народног Позоришта.

Одбор је од поднетих дела у оцену узео само она која су се у сезони приказивала а то су: „*Госпођа са сунцокретом*“ од Ива Војновића, „*У чистом зраку*“ од анонимног писца, „*Међу својима*“ од А. Илића, „*На стрвци*“ од Срђана Туцића и „*Зулумџар*“ од Светозара Ђоровића.

„*Госпођа са сунцокретом*“ није могла бити узета у оцену зато што напушта први услов конкурса који тражи да награђена драма буде из српског живота; три мала чина вису толико успела да би могла претендовати још и на награду. Према томе остао би са овога конкурса као једини успешни рад а који и највише одговара условима конкурса јер је из нашега живота, Ђоровићев „*Зулумџар*“, но ма колико да је симпатична, ипак ова Ђоровићева сличица не може имати претензије једне драме којој би се доделила Краљева награда. Стога је одбор донео одлуку, да би се евентуално само један део награде доделио Ђоровићевом „*Зулумџару*“, у противном би се цела сума награде имала оставити за до године.

Босанско позориште. — Иницијативом омладине босанске образовано је у Сарајево Српско Босанско Позориште са тенденцијом да се из њега постепено развије стално позориште. Београдски глумац г. Александар Милојевић примио се за управитеља и учитеља овога Позоришта и оно је прошлог месеца већ дало своју прву преставу; а сад, од сезоне, наставиће потпуно рад.

УМЕТНОСТ.

Југословенска изложба. — Четврта југословенска изложба која је по своме обиму и по обилности посете једна од нај-

успелијих, завршила је дане после шестонедељног трајања.

На изложби је било изложено 882 рада, од којих је 181 архитектонски а 701 сликарски и вајарски. Од ових је било свега 440 слика, 105 вајарских радова и 160 графичких предмета и акварела.

На изложби су биле представљене као излагачи четири корпорације а пети су излагачи били пријављени (неорганизовани) уметници. Од ових „Лада“ је изложила 303 предмета и то 208 слика и 33 вајарска

рада и 62 графике и акварела. „Медулић“ је изложио 289 радова од којих 132 слике 47 вајарских радова и 107 графика и акварела. „Друштво бугарских уметника“ изложило је 45 радова од којих 29 слика и 16 вајарских радова. „Друштво српских уметника“ изложило је 39 радова од којих 31 слику и 8 вајарских радова, а „пријављених“ било је 40 слика и један вајарски рад.

Пета југословенска изложба одржаће се у Софији.

